

ՀԵՉԱԿ

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՕՐԿԱՆ ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ՏԵԼԵԳՐԱԳՐԱԲԻՐ ՏԵԼԵԳՐԱԳՐԱԲԻՐ

2

1903 ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ՏԵԼԵԳՐԱԳՐԱԲԻՐ

.....

Օրգակչուր, որ այս պահուս, միտուող գանակի մը պէս, կը զարնէ մեր մարքերուն, զուգակչուր, որ իր անխուսափելի ու անարօղելի հակապատկերովը՝ մեր խռոված ու ամօթաճար գիտակցութիւններուն վրայ կը ծանրանայ, զուգակչուր՝ Հայուն ու Սակեղոնացիին միջև, Հայուն՝ հլու, համակերպող ու հպատակ, և Սակեղոնացիին՝ խրոխտ, ապստամբ ու աւաղակ, ո՛հ այդ զուգակչուր, վաղորդայններու անակնկալներովը յղի այս օրերուն, արիւն կը քամէ մեր սրտերէն:

Հայուն ու Սակեղոնացիին միջև այս տխուր զուգակչին մէջ, մեր տեսութիւնէն չի վրիպիր անշուշտ՝ հաւանական յաջողութիւններ զիւրացնող կամ՝ դժուարացնող գիրքերու և կամ՝ քաղաքական նպաստաւոր կամ աննպաստ պայմաններու պարագան:

Վերջերս, քաղաքական յեղեղովը շահերու, դիւանագիտական նոյն իսկ ձեռնտու հաշիւներու վրայ չէ որ կը հիմնենք այդ զուգակչուր և ոչ ալ պէտք ունինք կամ կ'ոյնքն ծանրանայ ատոնց վրայ: Անք ուզեր, նոյնպէս, ազգային վերաւորութեամբ հպարտութեան կամ արժանապատուութեան սիրոյն գէթ, արդարացի ցիւց պարագաներու դոյութիւնով իսկ, մեղմել, չափաւորել մեր ցաւը: Ա՛հ, յաջողութիւններու առջև իսկ հանդարտ ու հեռատես մնալու հարկադրուած չենք կրնար, կամովին ու կուրօրէն, ինքնախաբէութիւններու շրջան մը թեւակոխել:

Թուրք Բանութեան ու թուրք Վանդուլին դէմ կռիւի մը մէջ՝ գոյութեան բացարձակ ու ճակատագրական պայմաններու համանմանութեան առջև, անքաւելի սխալ մը պիտի ըլլար թոյլ տալ որ պարագաներու նկատաւումը, այնքան նպաստաւոր ու անհրաժեշտ շատ անգամ, գերակշիռ տեղ մը գրաւէր մեր տեսութեանը մէջ:

Տառապող ու բռնաբարուած ժողովուրդներու կեանքին և իրաւունքներուն միակ, հիմնական ու անփոփոխելի տեսակէտն է զոր ունինք աչքի առջև, և ուրկէ կ'ուզենք մեկնել: Ազգային գոյութեան ու կռիւին անյղելի ու մշտնջենական օրէնքներուն վրայ կը հիմնենք Հայուն ու Սակեղոնացիին միջև այդ զուգակչուր, ուրկէ՝ դժբաղդաբար՝ այնքան պակասաւոր դուրս կուգանք՝ դէպի փրկութեան

Վործը անխափառ ու անսպաս հաւատքի, դէպի՝ Ապատակը ժողովուրդային համայնակար խանդավառութեան և դէպի տեսական ու անկասելի Սարաւումը ազգովին երկնուած ճիգերու մէջ:

* * *

Պահ մը դուցէ յամեցած ըլլանք խորհիլ թէ ալ միակ մենք էինք՝ օրէ օր աւելի ծանրացող, օրէ օր աւելի մահացուցիչ թիւրք լուծին տակ քաշկուտուող ժողովուրդը, թէ մենք էինք միակ ժողովուրդը, որուն վրայ թիւրք բռնակալութիւնը ալ հատուցած, սպառած էր իր վայրագութեանց բոլոր ձեւափոխութիւնները, իր գաղանթութիւններուն բոլոր հնարաւորութիւնները: Ի՞նչ մենք էինք միակ ժողովուրդը, որ՝ տառապանքի ու զոհարարութեան չափը ալ լրացուցած՝ պէտք էր սպասէինք մեր գոյութեան ճանաչումին, մեր իրաւունքներու վայելումին: Այս պատրանքը պէտք է թօթափել միանգամայն գոյութեան: Պէտք է Հայը դիտնայ թէ աշխարհի մեծերը և ուժովները չեն շարժիր ի տես իր տառապանքին, թէ ազատութեան ու արդարութեան անյագ ու անողորմ աստուածները դուրս չեն դարձր իր հայցումի ու պաղատանքի ժեսթներէն: Իսկապէս ի՞նչ է իր ազատագրումին միակ պայմանը: Պէտք է զայն մղել դիտնայ: Ու պէտք է գիտնայ մանաւանդ թէ այդ պայմանին մէջ Տառապանքը լըում չունի: Որովհետեւ բարոյական և քաղաքական ազատութիւններու, ազգային հաւաքական իտեղանքներու հասնիլ ձգտող ժողովուրդ մը չափ չի կրնար դնել իր տառապանքին, սահման չի կրնար դնել իր զոհարարութիւններուն: Սեղի համար չափով տառապիլ, չափով զոհուիլ չի կրնար ըլլալ: Սենք պէտք է հասնինք ամէն գնով:

Իսթան Կռիւր ամէն գնով...: Այո, ու հոգ է, այդ անխուսափելի պայմանի լըման ու անոր պահանջներու կատարման մէջ է ահա որ՝ Հայուն ու Սակեղոնացիին միջև մեր զուգակչին մէջ՝ այնքան տխուր եղբակցութեան մը կը յանգինք մեզի նկատմամբ:

* * *

Պէտք է դառնալ ու պահ մը դիտել հոն, ուր՝ ինչպէս մեր հայրենի երկիրը՝ թուրք Եղեռնը արիւն ու աւեր կը սփռէ այսօր: Պէտք է տեսնել ու համոզուիլ թէ հաւաքած, խողովուրդումն ու կեղեքումը՝ թուրք երեւակայութեան ստեղծած բոլոր հնարաւոր ձեւերով ի գործ կը դրուին Սակեղոնացի ինչպէս մեր հայրենի երկրին մէջ:

Եւ սակայն, ի՞նչ է ընդհանրապէս մակեդոնացի ժողովուրդին և մասնաւորապէս մակեդոնացի գիտակից դասակարգին ու երիտասարդութեան դիրքը հանդէպ յեղափոխական Վործին, ի՞նչ է իրենց վերաբերումը գէպի ամէն գնով դաժան կռիւր մղելու պայմանը:

* * *

Սակեդոնացին, խրոխտ ու ապստամբ, իր գոյութեան և իրաւունքներու պաշտպանութեանը կը յամուի, խտտացած ընդվզումով մը:

Վիմադրել, տեւել, յամուիլ ու մեռնիլ, այսպէս կ'ըմբռնէ ահա Սակեդոնացին յեղափոխական գործը, զոր իր գոյութեան պահպանումին ու փրկութեան միակ միջոցը կը դառնայ: Իր խանդին ու իր հաւատքին վրայ բեռնած՝ Սակեդոնացին կ'ապրեցնէ ու կը տանի յեղափոխական Վործը, չի կասկելով, չընկճելով անոր հարկադրած զոհողութիւններուն առջև, մինչև որ հասնի բաղձացուած հանգրուանը:

Ու այսպէս Սակեդոնացին տեւական ու տիրական կեանք մը կ'ապահովէ յեղափոխական կազմակերպութեան, զոր ինքն է ծնած, և որ իր մէջ, իրմով ու իրեն համար կ'ապրի:

Սակեդոնացի ժողովուրդին այս բոլորանուէր տրամադրութիւններուն վրայ հիմնուած, կառուցուած ու կռիւնած է ապստամբական գործողութիւնը, զոր ի նկատի առնել ստիպուած է եւրոպական դիւանագիտութիւնը:

Ժողովուրդի կողմէն ընդհանրապէս՝ գէպի աղատագրութեան գործը այս համակրանքն ու գուրգուրանքը, գէպի մաքառումն ու ընդվզումը այս խանդոտ պատւաստականութիւնը ի՞նչ անգին ու հրաշագործ խրախուսանք մը կը բերեն Վաղափարին նուիրուած այն կամաւորին, որ՝ ամէն արդիւր ու պատ խորտակած կուգայ իր անձը դնել, իր կեանքը զոհել ժողովուրդի դատին համար:

Ու վերջապէս, ինչ որ Սակեդոնացիին և Հայուն միջև այս զուգակշիռն մէջ հոգեխուով ամօթով մը կը տաքնապեցնէ մեզի, այն է թէ Սակեդոնացին զ'էնք ունի . . . որովհետեւ զէնք ուզ'ած է ունենալ: Ս'եր յեղափոխական կեանքին, մեր ազգային ինքնապաշտպանութեան գործին ամէնէն տխուր էջն է ատկա: Հոգ է որ Սակեդոնացին՝ իր կարգին վերջինը պատմական երկար շարքի մը մէջ՝ կուգայ անխորտակելի ապացոյցը տալ մեզի թէ՛ թիւրք բռնապետութեան տակ հեծող ժողովուրդներուն համար համակերպութիւնը մահուան՝ իսկ ընդվզումն ու ընդդիմութիւնը կեանքի բացարձակ պայմաններ են:

Ու կը խորհնէր, թէ մեր դարեւոր տառապանքի պատմութեանը մէջ, ո՞ր փորձառութիւնը, ո՞ր անփոխարինելի կորուստներն ու ո՞ր արիւնոտ աղէտները պակաս մնացին դեռ, անդառնալիօրէն մեզ համոզելու այդ ճշմարտութեան, մեզի անքակտելիօրէն կապելու այդ դաւանանքին:

ՀԱՅԿԵՆԵՐՆ ԵՐԿՈՒ ՀԵՐՈՒՆԵՐ

(Հար. 1903 Յունուար, նախորդ թիւէն.)

Առաւմտարութիւնը ամէն միջոց ի գործ կը դնէ ողջ կամ մեռած ձեռք անցընելու համար երկու կտրիճները, որոնք՝

ասպատակային կեանքի բոլոր չարքաշութիւններուն վարժութեամբ՝ իրենց նորանոր ընդդիմամարտութեամբ կը շարունակէին հայ զիւղացիի պատուոյն ու շահերուն ակոյրեանը մնալ և կռուելու, պաշտպանուելու տրամադրութիւններ արթնցնել սմբած հայ երիտասարդութեան մէջ:

Վիշեր մը, յանկարծ, զինուորներու և պաշտպանողներու 50 հոգինոց խումբ մը կը պաշարէ Սարգիսին եղբոր տունը, ուր, պատահաբար, կը գտնուէր նաև Մ. Ե. Ե.:

Թշնամիները իրենց մտքէն անգամ չէին անցընել թէ հոգ պիտի հանգիպին կորովի հայ քաջին, որուն անունն իսկ սարսույթ աղբած էր ամէնուն:

Այրիկեանը վաւերական էր: Բայց Մ. Ե. Ե. չէր գիտեր: Լաւ զինուած էր, ուրեմն ոչ մէկ մտահոգութիւն կրնար դնել ընկրկել:

— Պիտի ցուցնեմ հիմա ատոնց, թէ ի՞նչ կ'ընշանակէ հայուն տունը պաշարել:

Ու յանկարծ, տան ետեւի պզտիկ դուռը վազեց և աներկակայելի քաջասրտութեամբ մը դուրս նետուեցաւ:

Վանի մը թիւրք հսկողներ կային այդ կողմը: Մ. Ե. Ե. ժամանակ չթողուց անոնց քայլ մը փորձելու, շունչ մը քաշելու:

— Զիշարժիք, գողաց իր ձայնը:

— Մ. Ե. Ե. . . . ըսաւ երկու դետերէն մէկը, ձայնը կոկորդին մէջ խնդրուած, ու փորձեց ձեռքը հրացանին տանիլ: Բայց կուրծքէն գնդակ մը, ու ահա, քանի մը քայլ անգին, կոյուղիի մը մէջ գտաւ թիւրքն ինքզինքը:

Ս'նացած 49 հոգիէն ոչ մէկը չուզեց իր կեանքը վտանգել: Մ. Ե. Ե. զարհուրած ու շնչասպառ փախան: Եւ սկսան առասպելական զոյգներ տարածայնել՝ իրենց ամօթալի պարտութիւնը ծածկելու նպատակով:

Մ. Ե. Ե. խումբին համբաւը այլևս տարածուած էր ամբողջ Խլմիտի գաւառին մէջ, մինչև Պրուսա: Մ'էկէ աւելի աւաղակապետներ՝ գողոյ ու ժպիրճ՝ կը խոնարհին Մ. Ե. Ե. աներկելի արութեան առջև ու մինչև իսկ փախաք կը յայտնեն անոր խումբին մէջ մտնելու, անոր հետ, անոր հրամանին տակ ասպատակելու, բայց իրենց բոլոր առաջարկութիւնները կը մերժուին միշտ՝ կտրուկ ու վճռական յայտարարութեամբ: Մ. Ե. Ե. հայ մնալ կրսիւրէր, հայուն հետ ու հայուն համար միայն կ'ուզէր իր հրացանը գործածել:

Առաւմտարութեան կատաղութիւնը չափ չունէր: Օլարնիւր հրաման հանեց, և երկու հերոսներուն գլուխները բերողին վարձատրութիւն խոստացաւ, բայց իզուր:

Հրամանը վերէն, Պոլիսէն կուգար, բայց ոչ ոք կը համարձակէր ուղղակի հետապնդել մեր ասպատակները:

Ստիկանութիւնը՝ ճարահատած՝ նոր միջոց մը գործադրեց: — Իսկոյն ձերբակալել տուաւ Սարգիսին — Մ. Ե. Ե. ո՛ր և է ազգական չունէր հոս — մայրը, եղբայրը, և եղբորը կիներ, որ յղի էր ու բանտին մէջ զաւակ մը ծնաւ:

Մ. Ե. Ե. նախատինքն ու տանջանք կը տեղացնէին այս խեղճութեան գլխուն, յուսալով թէ պիտի յաջողին այդպէսով անձնատուր ըլլալու բռնադատել գոնէ Սարգիսը: Մ. Ե. Ե. օր սաստիկ կը դանակոծէին եղբայրը, որպէսզի յանձն առնէ քստմենքի մատնութեան մը գործադիրն ըլլալ և՛ դաւաճան սպարանքով մը՝ իր ձեռքով, իր հարազատին կախաղանի չուանը պատրաստել: Բայց անդրդուելի մնաց ան իր եղբայրական անկեղծ ու հաւատարիմ սիրոյն մէջ՝ տեղի չտալով բնաւ ո՛ր և է դաժան կամքի, ո՛ր և է սպառնալից չարչարանքի առջև: Ու ամբողջ 4 տարի տոկաց տաճկական բանտի բոլոր խժդժութիւններուն՝ իր մօրն ու կնոջ հետ միասին:

Երկու հերոսներուն չկրցաւ վայրկեան մը իսկ մօտենալ դասալքութեան փորձութիւնը:

Հետզհետե կառավարութիւնն ալ աւելի խտացուց իր հալածանքը: Սէնէմշի և Տէօշմէի հայերը ծեծելով լեռը տարաւ՝ ասպատակային խումբը անոնց ձեռքով կալա- նաւորելու ունայն մտածումով:

Լճին կողմ յատկապէս զինուորներ ու պաշտպանողներ զրուած էին հսկելու, զարնելու պաշտօնով:

Չմիտն սաստկութեան պատճառով տղաքը ստիպուեցան մօտենալ և Պարտիզակի ու Տէօնկէի միջև բարձրութեանց վրայ ապաստանիլ:

Լճետիս տեսնելով զինուորներուն անցողաբձը, կը- մտածէր, թէ գուցէ նոր ընդհարում մը անխուսափելի դառնայ:

— Երբ կոխի բռնուինք, երկու փամիռլա ինայէ, բսաւ խօսքը Սարգիսին ուղղելով, մէկը ինծի՝ միւսը քեզի համար: Վիտես որ ես ուխտած եմ հայու գնդակ չինետել, ուստի՝ իհարկին՝ նախ զիս՝ յետոյ ինքզինքդ պէտք է սպաննես, եթէ ոչ՝ ես քեզ չեմ մեղցնէր:

Երկու կորիճները անգամ մըն ալ իրարու պղտեցան և իրենց զինակցութեան երգումը նորոգեցին տաք արցունքներով:

Ու տեսնելով որ նոր վտանգ մը կըսպառնայ իրենց, որոշեցին հեռանալ դարձեալ: Օգտնանալի յանգգնու- թեամբ ու քաջութեամբ պաշարման գիծը պատուեցին և քանի մը թշնամիներու արիւնով կրկին մեր լեռան քարերը կ'արմըցնէէ վերջ, յաջողեցան անվտանգ ձողալով:

Լճետիս և Սարգիս նեղ կըգտնէին գործունէութեան իրենց ասպարէզը, կ'ուզէին աւելի մեծ չափով ծառայել յեղափոխական դատին: Իրենց երազն էր հիմա մայր Հայրենիքի հողին վրայ տաք գնել, հոն, գերագոյն Արիւն մասնակցիլ ու հոն, եթէ պէտք ըլլայ, իրենց առոյգ ու թանկագին կեանքը տալ ազգային ազատագրութեան նուիրա- կան գործին ինպատար:

Սանաւոր կարգադրութեան մը համաձայն, որոշեցին թողուլ իրենց բլուրներն ու դարստանները և անգամ մը արտասահման անցնիլ՝ ցամաքէն:

Երկու քաջերը՝ սրտերին նոր յոյսերով ուսած՝ ճամբայ կ'ելնէն ու մինչև սև ծով կ'երթան:

Լյա միջոցին, թիւրք կառավարութիւնը կտակածան- քով ձերբակալած էր արդէն Փառնակ անուն մէկը, որ Սի- նաթին միջոցաւ ծանօթացած էր ասպատակներուն, և եթէր տարի, զանազան առիթներով, իր աջակցութիւնը տուած էր անոնց:

Առաջարկութիւնը չափազանց կընեղէ Փառնակը, որուն մէջ, այս անգամ, պիղծ դաւաճանութեան մը անձնատը- ութիւնը տեղ կըրունէ և որ՝ վերջապէս, վատ մղում մը կ'ունենայ և կըխոտտանայ ողջ կամ մեռած կառավարու- թեան յանձնել իր երկու պաշտելի ընկերները:

Փառնակ՝ ծրարութեամբ շնական մասնութեան մը պաշ- տօնով կ'արձակուի բանտէն, կ'երթայ, կըհասնի, կըգտնէ երկու առիւծները, հուզայի ժպիտով կըմօտենայ անոնց, կըպատմէ թէ նոր կողոպտումներ եղած են Պարտիզակի կող- մերը, և թէ անհրաժեշտ է վրէժ լուծել, նոր դաս մը տալ քանի մը հարստահարիչներու, որոնք սկսեր են զլուխ բարձրացնել:

Վաւաճանը կըհասնի նպատակին: Լճետիս և Սարգիս կըհաստան մասնիչին խօսքերուն ու անոր բուռն թախան- ձանքներուն տեղի տալով, կըդառնան կուգան Պարտիզակ:

Թուրք զինուորներ՝ նախօրօք եղած կարգադրութեան մը համաձայն, որոշ կէտերու վրայ դարձանալ կըսպասեն, բայց երկու հերոսներուն երեւումը կ'արձանացնէ զիրենք: Ոչ մէկուն ձեռքը առաջ կ'երթայ, ոչ ոք կըհամարձակի գնդակ մը իսկ պարպել: Հայ քաջերը՝ անխուսով ու անվիհեր՝ կայծակի պէս աջ ու ձախ կընետան ին՝ մարթնը ձեռուրնին:

Սանիւղին վրայ ահաւոր սարսափ մը կըտիրէ: Համո- ղուած է, թէ անկարելի է անոնց դպիլ, ցորչափ կըշնչեն անոնք: Ուստի տարբեր միտք մը կըյղանայ մէկէն: Դա- մադրութիւն մը կ'որոշէ և կը մեկնի: Վիշ յետոյ կըգառնայ, ասպատակները կըհրաւիրէ իր տունը, ուր 4 զինուած մեղա- կիցներ պահուրտած կըսպասէին արդէն:

Ատրիճները՝ փամիռլաները դրած՝ իրենց հերոսական գնացքով կըհետեւին հուզային:

Ստոր կըստիպէ որ ճաշի ատեն գինի խմեն, բայց անոնք կըմերժեն:

— Տուր՝ կամ՝ թշնամիին արիւնը . . . , ահա մեր միակ սիրած հեղուկները:

Վաւաճանը չի վհատիր սակայն: Արտակուրին մէջ սաստիկ թմրեցուցիչ դեղ մը կըխառնէ, այնպէս որ ճաշէն անմիջա- պէս յետոյ, երկու անձնուրաց քաջերը անդիմադրելի, խո- րունկ քունով մը կ'իյնան, կըխորան:

Վաւադիրներն ուժ կ'առնեն: Ու յանկարծ, իրենց թաքստոցէն դուրս գալով, մէկ անգամէն, ամենքը մէկ, զէնքերին կըպարպեն քնացողներուն վրայ: Լճետիս աջ աչքէն ու դանկէն կըզարնուի Սինաթին պէս, իսկ Սարգիսը՝ կուրծքէն:

Սպանութեան լուրը կըհասնի կառավարութեան: Պաշ- տօնեաներ կուգան, համարձակ, զիականքը կըխուղարկեն: Օգնեքերէն դուրս, Լճետիսն քով կըգտնուի ընտիր զիտակ մը, Սարգիսին մօտ՝ տասը ոսկիի գումար մը: Լճետիսի հագուստով են, ծպտուած, գլուխին չէրքէզի պաշլուք:

Սարգիսին ծոցէն կ'ելլէ Սաղմոս մը, զոր այնքան կըսիրէր ու ժամերով կը կարգար: Սարթիները և անոնց կոթերը զարգարուած էին խաչերով, գառնուկի զլուխներով և հայ- կական զինանշաններով:

Լճէ չէզոքանքը բռնուած են: Առաջարկութեան ուրախութիւնը չափ չունի: Հիմա կ'ուզեն շահագործել գիականքը, զորս ձիւն մը վրայ կապած իզմիտ կըտանին, զրկեմ մեղակացուցած, որպէսզի խեղճ տալուորութիւն մը ձգեն ժողովուրդին վրայ:

Իզմիտի կառավարութիւնը լուսանկարը կ'առնէ գիական- րուն անոնց, որոնք իրենց կենդանութեան ահագող աղգած էին ամէնուն:

Թիւրքերը՝ որոնք սարսուցիչ ու լիտի անզգամութեամբ մը մեռելներուն հետ, հրացաններ ձեռուրնին, յաղթական երևոյթով մը փորներին անկած, իրենց լուսանկարը քաշել կուտան, այդ անամութներ՝ երկու հերոսներուն տուերներն անգամ հալածելէ կըսարսափէին և սպանութեան գործին մէջ ո՛ր և է գեր ունեցած չէն, ինչպէս տեսնիր: Ենչնչա- ցած, գալարուած ու կապուած գիականներուն տուել իրենց այդ համարձակութիւնը՝ թերևս գնահատուի վաղը, Պոլսէն . . .

Թաղումը կատարուեցաւ եկեղեցական արարողութեամբ, ինքերկայութեան խուռն բազմութեան մը:

Լճէն կողմէ մարդիկ յատկապէս եկած էին վերջին անգամ՝ զիտելու երկու անմահանալի կորիճները, որոնց քաջութիւնը յարգանք հարկադրած էր նոյն իսկ թիւրքերէն շատերուն:

Լճետիս 32 տարեկան էր, միջահասակ, շատ խորամանկ, յանգուզն, քաջ և տոկուն: Սարգիսին տարիքն էր 28, երկայնահասակ, կայտառ, քաջասիրտ ու միանգամայն գթօտ երիտասարդ մը:

Երկու սրտակիցները՝ միեւնոյն խրոխտ կեանքի փոթո- լիկներուն զիմացած, միեւնոյն հաւատքով վառուած, միեւնոյն եղբայրասպան ձեռքերով խորտակուած, հիմա, Իզմիտի հայոց գերեզմանը, միեւնոյն փոսին մէջ թաղուած են՝ արդար ու անշէջ վրէժ խնդրութիւն մը կտակելով իրենց բոլոր ընկերներուն, բոլոր ծանօթներուն:

ՕՐԵՊՐՈՒԹԻՒՆ ՄԵ

„EN ARMÉNIE.“

Եւր. Կաթողիկոս (1903 Յունուար.)

12 Կոյէթէր: — Միշտ կըրենք հրացանի ձայներ որ հեռոջնէ կը հնչանան: Արտեսնեմ որ տաճիկներ կանցնին աւարով, պատուական մետաքսեղէններով և ոսկեհիւս կերպաններով բռնաւորուած: Մօրիս կը հրամայէ կեցնել բոլոր թալանողները որոնք կը համարձակին ֆրանսական հիւպատոսարանին առջևէն անցնիլ: — Ի՞նչ կ'ուզէ թող ըլլայ, բայց պէտք է որ մեզի հանդէպ յարգանքի մէջ թերանան:

Երեկոյեան, իմացանք որ խուժանը կը շարունակէ թալանել մանաւանդ ամայի տունները:

Եւս խուժանը խժոժութիւններ է գործած: Օգնէր չունենալով՝ լախտահար կըսպաններ իր զոհերը, կամ անոնց դուռները կը ծղմէր քարերու տակ, կամ զանոնք կը խեղդէր գետին մէջ՝ սարսափէն պապանձած իրենց կիներուն աչքին առջև:

Եւս հայերը չէին փորձեր խել իրենց անձը պաշտպանել: Արհեստեցնէին զիրենք ու չարաչար կը յօշոտէին՝ սպաննելէ առաջ:

Արմանամ որ միւսկոյնները, ժամը վեցին, մինարէնէն բարձունքէն շնորհաւորեր են իսլամ ժողովուրդը՝ իր գործած կոտորածին համար:

13 Կոյէթէր: — (Օրը կըսկսի աւելի հանդարտ, թէև մերթ րնդ մերթ հրազենի ձայներ կուգան: 1200 ի չափ ըլլալու են սպաննուածները, բայց 5000 է աւելին ազատուած են, մեր շուրջը, ամբողջ թաղն անվնաս մնացած է: Փանայօղի (յոյն դավաճ) տեսնելով որ եպիսկոպոսներն ու իրենց հետեւորդները մեզի բեռ կ'ըլլան, խորհուրդ կուտայ իրենց տունները դառնալ: Ար մեկնին . . . Յետոյ ամուսինս կը ծանուցանէ ինձ, թէ պիտի երթայ մայրապետներն ու վարդապետներն այցելել: Իրեն ըսած են որ ողջառողջ են, բայց կ'ուզէ աչքով տեսնել: Խորհուրդ կուտայ իր թարգմանին զէնք առնել հետք. բայց թարգմանը՝ զլուսը կորսնցուցած՝ կը պաղտաի որ զէնքը տունը թողու: Եւս մտնիմ ուսերը թոթուեց և ըսաւ. — հանդարտեցէք, պարոն, կիսն ձեզ կը պաշտպանէ:

Տօթթօր Կարեգին աւելի պազարիւն չէ. սակայն ինքը գիտէ դոնէ որ իր զլուսը վտանգի մէջ է: Ինչ որ ինձի անշուր, տարօրինակ կը թուի, աս բոլոր մարդոց հրազենի համար ունեցած սարսափն է:

Մօրիսին բացակայութեանը՝ շարունակ, վերի պատուհանէն հակեցի զինուորներուն վրայ որոնք տան առջև կը քաշուտէին իրենց ծակկած կօշիկները և պատուած տափասները:

Այլին կ'անցնի, բազմաթիւ պահապաններով շրջապատուած և ժպտուն: Չեւրով կը բարեւէ զիս. «Ինչպէս, հիկին, հաւանեցար որ հիւպատոսն հեռանայ. դիտէք ուրեմն որ թուրքերս վտանգաւոր չեն: Ո՛չ, բախ, ցոյց տալով բէօրիքը, երբ մարդ այս ունի, վտանգաւոր չեն»:

Այլին չժպտեցաւ այլևս ու հեռացաւ, ապահովելով զիս որ կ'երթայ կարգ կանոն հաստատել քաղաքին մէջ:

Եւս մտնիմ վերադարձաւ: Արեւի, թէ կը շարունակեն ջարդել, միայն թէ հեռաւոր ագարակներու մէջ:

Եւս միջոցին, ամուսինս կը տեսնէ որ յետամնաց թալանող մը կ'անցնի որ, սիկարը բերնին, մեզ կը հեղնէ: «Չեւրակեցէք սա սրիկան, կը պոտայ, զինուորի մը»:

Օգնուորը տեղէն չի շարժիր: Մօրիս՝ մէկ ոտիւնով՝

կ'երթայ բէօրիքին փողը ճակտին կը փակցնէ: Եւս տեսն, զինուորն՝ անիծելով՝ կը բռնէ աւարառուն և կը տանի վալիին: Մօրիս կ'ըսէ միւսներուն, թէ պէտք է դասէն օգուտ քաղեն: Բայց խոշոր լիտի մը կը պատասխանէ իրեն. — «Եւս ինչ գարշելի բան է, մեր բոլոր ընկերներն հարստացան, իսկ մեր» բան մը չկըցանք շահիլ, մեզի վնաս կը հասցնէք կոր դուք»:

Ուրիշ զինուոր մը, որ վայրենիի գլուխ ունի, ակուսներուն տակէն կը մտնայ. «Փայտին խուրձը՝ որուն վրայ ձեր Կարեգինը պիտի այրի» պատրաստ է արդէն»:

Ի՞նչ բանք:

Եւս մօր հանդարտութիւնը վերահաստատուած է, Մօրիս փանայօղիին կը հաղորդէ դիմացի հայուն նախորդ օրուան սպանութեան փորձը, որպէսզի հասկնայ թէ այդ հայը ի՞նչ կ'ուզէ:

Փանայօղի կը վերադառնայ, կատարած, և կ'երթայ խօսիլ ամուսինիս հետ: Արեւի որ հայը ամէն բան խոստովանած է: Եւս, ինք իր խելով բեր է որ եթէ հիւպատոսը սպաննուի, պիտի կարծեն թէ թուրքերուն ձեռքով է եղած, և ուրեմն Գրանսա պիտի ուղարկէր իր բանակը իր մարդուն վրէժը լուծելու և հայ աղքատ փրկելու համար:

Երեկոյին, կծու վիճաբանութիւններ ամուսնիս և լուսաւորչական քահանաներու միջև: Եւս վերջինները չեն ուզեր ներկայ դառնալ իրենց մեռելներու թաղումին՝ որոնց համար մեծ խրամներ փորուած են: Եւս մտնեցաւ ըլլալով՝ այս քահանաները չեն բաղձար որ իրենց զաւակները որր մնան, և յետոյ, կ'ուզեն որ իրենց վճարուի թաղողէքը . . . :

14 Կոյէթէր: — Եւս աւուտեան ժամը իննին, հրացանաձգութիւն մը կը վերսկսի: Բարեբաղդաբար տակաւին շատ հեռուէն է: Յանկարծ, մինչդեռ դուսը բաց է և մեր պահապանները բակին մէջ են, հրացաններն տանը առջև թողած, չարագործներու վոհմակ մը ոտնալով վրայ կը հասնի Երախան ձեռքս էր, մեկէն անկողին վրայ նետեցի, հրացանս առի և սկսայ կրակ ընել: Եւս միջապէս մեր զինուորները դուսը կ'ընեն և իրենց հրացանները կը փրկեն: Մօրիսն ու Խալապը շարունակ կը կրակեն: Եւս անգամ վերաւոր կ'իշխան շտաբ, զորս իրենց ընկերները կը վերցնեն կրտսնին արիւնթաթախ: Արհեստեցնէ ամենքը, ահաբեկ, ու պոռալով. — «Փիւրթաք հիւպատոսարան, կրակ կը թափի»:

Եւս աւուտեան անցաւ տաքնապի մէջ: Եւս մեռուրք սպանութիւններ և թալան: Արեւի, թէ գետակին տալուցը դիտելներով ծածկուած են:

Տեղ տեղ, մարդասպանները գնդակ կը խաղան մարդու դուռներով, զորս իրարու կը նետեն:

Ժամը 11ին, բան մը չիկայ այլևս: Մեր թաղը միշտ անվնաս մնացած է: Եւս հոգովաւ՝ բազմաթիւ հայեր մնացած են իրենց տունները:

15 Կոյէթէր: — Արեւի, թէ իրօք վերջացած է: Արեւին հայերը եկեղեցիէն կը մեկնին, և խալապ Մէհմետը, իրենց պահապանը, տուն կը դառնայ: Եւս քաղաքը սպանդանոց կը հօտի, ստիպուած ենք պատուհանները փակել:

Տունէն դուսը կ'ընեմ, երկու խալապներով: Ո՛չ մէկ դիակ փողոցներուն մէջ, բայց ամենուրեք արիւն, որ ոտքի կը փակչի, ուղեղի բեկորներ, մազեր: Եւս մեռուրք թալանուած տուններ:

Փանայօղի ինձի ցոյց կուտայ այն վայրը, ուր քանի մը օր առաջ տեսած էր 7—8 հայեր, որոնք թոյլ տուեր են որ զիրենք մորթնեն, ոչխարի պէս, անձայն, անշուշտ, առանց ինքզինքնին պաշտպանել խել փորձելու, Եւ որոնք սակայն հաստոյժ և կայտառ մարդիկ են . . . :

Կիւսի 17. — Հատ ցաւալն է որ արիւնը չի գաղբիւր
հոսել: Երէկ, 14 հայեր մորթուած են անշուշտ:

Սահմանական չէյտնի եկեր են դրացի հայերուն հար-
ցնելու, թէ բաւականաչափ պաշար ունին:

Հատ զգածուած էի այս հոգատարութեան համար,
երբ Սօրիս բաւ. — «Սեղի համար է որ այս ցոյցը կ'ընեն:
Թուրքերը կը վախնան Եւրոպայի վրիժառութենէն:

Երգարն բազմաթիւ մահացողական երեւոյթներ կը ներ-
կայանան հիւպատոսարան և ունին դրութիւն կը լինիր:

Թուրք մը՝ որ փրանսերէն գիտէ, շատ աղտոտ բան մը
կը պատմէ: Կ'երեւի, թէ Սօրիս արեւմտեան 150 ի չափ հայեր
ընդունած են իրենց տունը, որով ո՛ր և է պաշար չէ մնացած
իրենց նկուղներուն մէջ, որովհետեւ հոն պահուած հայերն
ամէն բան լաւած են:

Պատասխաններէն շատեր՝ որոնք դրացի էին, իմացու-
ցին, թէ իրենց տուններն ունէին իւղ, գինի, ալիւր, այծիս ու
ոչխարներ:

— Գացէք, բերէք, ըսին վարդապետները: — Ո՛չ, պա-
տասխանցին հայերը, չենք կրնար մենք երթալ, մեզ կրնան
սպաննել:

— Ի՛նչ, մենք կ'երթանք:

Ու գիշերը, մութին, վարդապետները պատին վրայէն
կ'անցնին և, բազմաթիւ երթելով թիւններէ յետոյ, ամէն
տեսակ պաշար կը բերեն: Եւ մենք կը կոչուին ուսել:

Ուսել խմել յետոյ, հայերն իրենց հաշուեցուցակը
կրնարկայացնեն՝ արմոթքին գնելը կը կնապատկելով: Իսկ ճ-
կը ծնականները պէտք եղածին չափ դրամ չունէին: Հոն
ապաստանող հայերէն մէկը կ'առաջարկէ իրենց փոխ տալ
ահապիտ տոկոսով բնականաբար:

Կ'կատեցէք որ հայերուն այդ ապրանքներն ու դրամ-
ներն ազատուած էին միմիայն վանքին դրացի ըլլալուն
չորհիւ: Հետեւեալ օրը, հայերը՝ տուն դառնալով՝ անա-
մութաբար իրենց հետ տարին վճարուած ապրանքին մնացորդը՝
բացարձակ չքաւորութեան մէջ ձգելով վարդապետները:

Սօրիս ճշգրիտ տուաւ իրողութիւնը:

19 Կոյէթէր: — Հոգարը սկսած է: Ապանութիւն-
ները կը նուազեն: Երէկ 16 հայ միայն սպաննած են:

Սեր պահապաններէն մէկը պատմեց, թէ Կիւսիի մէջ,
որ յարձակում կ'ընէ իւր թէ քիւրտներէն — յարձակողները
պարզապէս ծպտուած զինուորներ էին: Հատ լաւ գիտեմ,
էս ալ մեջքսին էի:

24 Կոյէթէր: — Սերասիոյ մէջ սպաննուածներուն
թիւը 1500 ի կը հասնի, 300 հոգաւոր և 400 կրպակ քանդուած
են: Կորուցներուն թշուառութիւնը սրտաճմլիկ է: Ար-
տեսները փողոցին մէջ շուններ որ մարդկային բեկորներ
ունին իրենց երախին մէջ: Գաշտերուն մէջ դիակները
հանած են հողին տակէն: Գրեթէ բոլոր զոհերը երեկ
մարդիկ են: Բայց բազմաթիւ մատաղ կոյսեր առականութեան
ու վաճառուեցան:

25 Կոյէթէր: — Ես առաւօտ հայեր զիս կեցուցին
փողոցին մէջ, լըօրէն ինձ ըսելու թէ անգղիական զօրքերն
խմտոյ ցամաք պիտի ելլեն: Ես իրենց, միակ եւրոպա-
կան ազգն է, արի և հզօր:

26 Կոյէթէր: — Արտաքին սկսելու են: Ոմանք խոշոր
գիրեր կը փակցնեն: Ես Կոյէթէր հաշիւաւորսն ինչպիսի
Հատ նշանակալից է:

— Եւ զիս կան բանակը լաւ կ'ընէր, եթէ քիչ մը աճա-
պարէր, ըսաւ Սօրիս. առայժմ երթամ երկու բառ ըսեմ
վալին, երկու բառ՝ որ իրեւ արդիւնք՝ կրնայ անգղիական
կարմրազգեստ զինուորներուն չափ արժէք ունենալ:

29 Կոյէթէր: — Կոյէթէր հրապարակին վրայ, զօրա-

բաժնի հրամանատարէն երկու քայլ անդին, ցորեկ ատեն,
երեք հայ սպաններ են: Չերբակալութիւն չէ կատարուած:

5 Կոյէթէր: — Հայերը՝ զորս Սօրիս կանչած էր
իրենց փախն չափն հասկնալու համար, 26 միլիոնի հաշիւ
կը ներկայացնեն: Սօրիս այս թիւը անհնարին չափա-
զանցուած կը դնէ:

Եւ մեն մարդ, նոյն իսկ եւրոպացիներ, կ'ըսեն թէ
Կիւսիի մէջ ուրացող հայ քահանայ մըն էր որ կ'առաջ-
նորդէր ջարդողներուն:

25 Կոյէթէր: — Ի՛նչ տխուր շունուղի օր: Ար-
ծեմ զմեզ թունաւորել փորձած են: Սեր հայ ծառա-
ներէն մէկն ըլլալու է, կաշառուած թիւրքերէն, որոնք՝
առանց մեղի՝ պիտի կրնան նորէն ջարդել, միայն մենք կը նե-
ղենք զիրենք:

Նամիկցինք մեր երկու հայ սպասաւորները, որոնց
տեղ թուրքեր առինք:

28 Կոյէթէր: — Նամիս պատահար, 24 ին, երեկոյան
ժամը 10 ին, հազիւ անկողին մտած էինք, երբ փողոցէն
աղաղակներ բարձրացան: Երգեօք նորէն կը կոչուին: Փու-
թով անկողնէն վար կը ցատկենք, պատուհանը կը վազենք
և ալ կողմը, փողոցին անկիւնը կարմիր լըյս մը կը տեսնենք:
Հրդեհ կայ ու անպատճառ թուրքի մը տունն է: Սօրիս
սաստիկ հարբուի ունի, ըսի իրեն որ դուրս չելլէ: Բան
մը չունի ընելիք, քանի որ մահացողական մը տունն է: —
Հատ կասկածելի է, մահացողական մը տունը կրակ ինչո՞ւ . . .
ու շուտով հագուեցաւ: Բայց արդէն փանայօղին վերա-
դարձաւ ըսելով որ թիւրք երկրաչափի մը ու տօթթօթ
Գարեգինի տան միջև դառնուած խրճիթ մըն է որ կ'այրի:
Եւ շուշտ ուղած են այս կերպով այրել երկու ատենի
տուններ, թուրքի մը տունը, որովհետեւ միակ մահացող-
ական եղաւ որ ջարդերը պարսաւեց. և Գարեգինին տունը,
որովհետեւ կատարած էին զինքը ձեռք ձգել կարողացած չը-
լալուն համար: Սօրիս կը մեկնի խաւաքին հետ: Արտեսնէ
որ ամբողջ ուրախ դուարթ կը դիտէ հրդեհը և կը մերժէ
մարել կրակը կամ օգնել երկրաչափին՝ իր գոյքը փոխա-
գրելու: Իսկ Գարեգինի տան մէջ բան մը չէ մնացած՝
թաւանէն ու կոտորածներէն իվեր: Բայց եկան ըսին որ
խուժանը կը նախատէ երկրաչափին ընտանիքը և կը սպաննայ:
Ես ալ հագուեցայ, դացի դիմացը ու կիններուն ձեռքէն ըն-
կելով բերի տուն, ուր ճաշասրահին մէջ Կոյէթէր տուի իրենց:

Սօրիս այս միջոցին տուն դարձաւ, վերարկուն հագաւ,
որովհետեւ դուրսը սաստիկ սառ է կապած: Կ'երեւի, թէ
ջուր չիկայ, գետակը պաղած է, և ո՛չ մէկ հայ կը-
հաւանի իր ջրի մթերքը զոհել: Ուստի ամուսինս բացաւ
մեր աղբիւրը և՛ որպէս զի մեր խաւաքները կարենան ջուր
կրել առանց իրենց արժանապատուութիւնը վերաւորուելու,
ինքն ալ դոյլ մը առաւ: Արտապարձաւ դոյլով:

Երգեցի որ մնայ, որովհետեւ սաստիկ կը հազայ, բայց
տղայ մը մտաւ ու ըսաւ որ Տ. Հիւպատոսը մեկնելուն պէս,
ամբողջ կրակն արծարծեց: Սօրիս նորէն մեկնեցաւ:

Փանայօղի և Սէհմէտ զինքը մինակ չեն թողուր,
որովհետեւ թիւրքերը կատարած են իր գէմ (իրենց գործն
աւրեց) և կ'ուզեն զինքը սպաննել: Սօրիս երեք անգամ
տուն եկաւ տաքնալու ու նորէն գնաց:

Հիմա, ալ հոյժ մեր կողմը կը բերէ խոշոր խոշոր կայծեր:
Սօրիս հրամայեց ինձ որ ամէն բան պատրաստ ունենամ
փախուստի համար: Արտապարձաւ կապոցներ շինել, իսկ
ինքը կը դառնայ հրդեհին վայրը:

Արտապարձաւ այգուն, ժամը 6½ ին, հրդեհը մարեցին,
բայց երկրաչափին տունը ամբողջովին այրած է: Եւստինս
հաստատեց որ նախորդ օրը թուրքին հիւղակէն ամէն կարասի
վերցուցած էին, ինչ որ ցոյց կուտայ թէ գործը առաջուց
պատրաստուած էր:

ԹՎԹԵԿՅՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պոլս, 27 Յունուար, 1903

(Րմանեան պատրիարքի սպանութեան փորձէն յետոյ բաւական ձերբակալութիւններ եղան: Կառավարութիւնը չուզեց որ խնդիրն արժարծի և միշտ զայն դոցեւ ջանաց վախճալով որ մի՛ գուցէ հայկական նոր շարժումի մը կամ յեղափոխական նոր ցոյցի մը զգոյցը տարածայնութի Եւրոպայի մէջ:

Ապանութեան փորձն ընող տղան մահուան դատաւարատուեցաւ, իր երկու ընկերները՝ ցկեանս բերդարդելութեան, և ուրիշ երեք մեղսակից համարուողներ՝ Յական տարի բանտարկութեան:

Բասնը հինգի չափ ձերբակալուածներ ալ անպարտ արձակուեցան:

(Րմանեանը՝ անցեալները, պալատ երթալով, «յոտս կայսերական գահոյից մատոյց իր» երախտագիտական զգացումները և արժանացաւ կայսերական շնորհներու և դրամական կարեւոր պարգևի մը: (Րմանեանը շատ լաւ գիտէ շահագործելու կերպը, ստացած կապարի վերքն ալ շահագործեց, ինչպէս ցարդ կը շահագործէր՝ Տէր Աերեսեանին հետ՝ հաղարւոր հայ զոհերու գիակները:

Ինչ՞ կըսէ հիմա (Րմանեան, գիտէ՞ք, — եթէ հրաժարիմ, կըպնդէ, ազգը մատնած կըլլամ, որպէս թէ մինչև հիմա հաղարուակէ ձեւերով մատնած չըլլար:

Ծանուդէն իվեր, Բերա, իր տունը կը մնար, այս օրերս իջաւ պատրիարքարան, ուր սակայն ոչ ժողով կայ, ոչ ժողովական: (Րմանեանին ուղածն ալ ատ է, որպէսզի իր դերը լաւ խաղայ:

Կան ոմանք որ կ'ըսեն, թէ (Րմանեանէն աղէկ պատրիարք պիտի չունենանք, կառավարութեան հետ հաշտ կ'երթայ, խնդիր չյարուցաներ, հոգ չէ, թէ պատրիարքարանը ամէն հեղինակութիւն կըկորսնցնէ ատով:

Եւր մարդիկը՝ որոնք իրենց քիմն ստուերէն անդին չեն տեսներ՝ անկարող են ըմբռնելու, թէ վայրկեաններ կան, ուր պատրիարքի մը կողմէն լուռ ու մունչ համակերպութիւնը՝ ազգին դէմ դաւաճանել կընշանակէ, վատուութիւն է, ոճիր է պարզապէս:

Եւսօր, հայ եկեղեցիին դարաւոր իրաւունքները կը բռնաբարուին յայտնապէս, ու ձայն ձուն հանող չիկայ, դաւաճաններուն մէջ, երթեկութեանց արգելուելով, ժողովուրդը կըսի՝ անոնք, կըկորսուի, նորէն խօսող չիկայ, կրօնական և քաղաքական ժողովները կազմալուծուած վիճակի մէջ են, հարցնող վնասող չիկայ, ներքին դաւաճաններուն մէջ այլի մնացած կիներն ու որբերը ամենաստակալի վիճակ մը ունին, դարման տանող չիկայ, պատրիարքարանի գործակատար ըսուած ճիւղալը տղուկի պէս ասոր անոր արիւնը կըծծէ, դիտողութիւն ընող չիկայ:

Այլ՞ ընէ, ինչո՞ւ «խնդիր յարուցանէ» պատրիարքը:

(Րմանեան միակ գործ մը ունի. — փոխանակ կառավարութեան մօտ գիւմուսներ ընելու, փոխանակ եւրոպական դեսպանատունները իրաց տխուր վիճակին վրայ իրադէկ պահելու, փոխանակ ազգային և եկեղեցական իրաւանց պաշտպան կենալու, փոխանակ՝ վերջապէս՝ իր ուխտին ու երդումին հաւատարիմ մնալու, ամէն ամիս, ամէն պայրամի, ամէն պատահ առիթներու, իրար կ'անցնի ու ցանկեր կըպատրաստէ, ցանկեր մարդերու՝ որոնց չբանջան մը, աստիճան մը խել կըցանկայ (Րմանեան) հայոց պատրիարքարանը թիւրք կառավարութեան համար Բօլէ (Գաւառի մը վերածելու գնով:

Ե՛հա գործը, ահա միակ մտահոգութիւնը Գուժ Գաբուի Պատրիարքին:

Կարգ մը տէրպապաներ որոնք իրենց փիլոսոփոյն ոչ ժողովուրդին, ոչ իսկ Եւստուճոյ ծառայութիւն մը կըցած են մատուցանել՝ պատուանշաններու կ'արժանանան:

Պատրիարքին բոլոր պնակալէքները, բոլոր խնկարկունները փառաւորուած են Սուլթանի շքանշաններով: Պատրիարքին ձիերն ու քոյրերը միայն նշանէ զուրկ կըմնան տակաւին:

Բարապան Պօղոս Արապեանը, որ (Րմանեանը զարնել փորձող երիտասարդը բռնած էր, պատուանշան ստացաւ անմիջապէս, նոյն փառքին տիրացաւ Պատրիարքին եղբայրը, տօքթօր Կոմիտաս: Իսկ ինքը, (Րմանեան 1000 ոսկի պարգև մը գրպանեց դարձեալ: Եւ ինչո՞ւ «խնդիր յարուցանէ» . . . :

(Րմանեան՝ փառքի ու գրամի համար կուրանայ իր Եւստուճը, որուն չիհաւտար, իր խիղճը, որ քարացած է արիւն: Եւս մարդուն համար ոչինչ կայ նուիրական:

Գեւ չենք մոռցած որ Կիլիկիոյ կաթողիկոսական խնդրոյն մէջ շատ խաղեր խաղաց, շատ եպիսկոպոսներու անունն արատաւորեց, շատերը կասկածելի ներկայացուց Վրան, որպէսզի պատրիարքը ոչ մէկ եպիսկոպոս դնուի և ինքը մնայ յաւիտենական պատրիարք, քանի որ չի կրցաւ ու չպիտի կրնայ կաթողիկոս դառնալ:

Պատրիարքարանի գործակատարը՝ Տիգրանը՝ ամէն վատ միջոցներու կըդիմէ, որպէսզի կասկածելի նկատուած հայերը ձերբակալուին դարձեալ: Ենդգամը նայ իր անձէն կըվախնայ, յետոյ կ'ուզէ որ քանի մը հարիւր հօգի բանտ լեցուին և ինք զանոնք ազատելու պատրուակաւ դրամ շորթէ ու իր դանձը ճութացնէ:

Պատրիարքարանի հետ անմիջական յարաբերութիւն ունեցող թէ՛ եկեղեցականներուն և թէ՛ աշխարհականներուն մեծագոյն մասը լիովին հասկցած է Սաղաքիա — Տիգրան զոյգին մեղսակից անարգութիւնը, բայց ոչ որ կը համարձակի ձայն բարձրացնել ուղղակի, որովհետեւ գիտէ զլսուն դալիքը:

ՀԱՅԵԿԱՆ ՀԱՐՅՐ՝ ՓՐԵՆԱՍԵՐԻ ՄԵՋ

Ճիշդ այն պահուն, ուր Երեւելեան խնդիրը անգամ մըն ալ ու խորապէս կըսպաննայ եւրոպական խաղաղութեան, այն պահուն ուր մակեդոնական զինեալ շարժումները մօտաւոր վտանգի մը երկիւղով կըպաշարեն պետութեանց դաշինքները, Պրանսայի մէջ հանրային կարծիքը՝ աւելի քան երբեք ուժգնօրէն սկսած է յուզուիլ ինպատու երկու բաղդակից ժողովուրդներու, որոնց դարեւոր տառապանքին ու ցաւին աղաղակը անլսելի մնացած էր այնքան երկար ատեն:

Այ մէկ տարակոյս կայ այլևս թէ ամբողջ Պրանսայի մէջ Հանթօթի եղբունական քաղաքականութիւնը ամօթով ու զղուանքով կըյիշուի այս օր՝ ուր ամէն դաւանանքի մարդիկ՝ միևնոյն համակրանքէն, միևնոյն աղնիւ նպատակէն մղուած՝ իրարու կը միանան ու զսլոյթովի նոյն հզօր շեշտով կը պահանջեն մարդկութեան դատաստանին յանձնել կարմիր մարդասպանը, որուն գոյութիւնն իսկ արատ մը կըհամարուի քաղաքակրթութեան համար:

Եւսոյս 15ին, կիրակի օր, Բարիզի մէջ տեղի ունեցաւ հոյակապ միթինկ մը, որուն մասնակցած էին 4000 հոգիներ և ուր Պրանսայի ամէնէն պերճախօս ու անկաշառ ձայներն իրարու խառնուեցան պաշտպանելու համար հայկական դատը, որ արդարութեան ու մարդկութեան դատն է միանգամայն, նուիրագործուած հարիւր հաղարաւորներու կեանքին գնով:

Հայաստանի և Սակեդոնիոյ մէջ անընդհատ իգործ դրուած հրէշային ոճրագործութիւնները պարզուեցան հոն, անողորմ ու իրազեկ բացատրութիւններով: Հոն կրկնուեցաւ դարձեալ մեր աղէտքին ու խողխողումին սարսուղի պատմութիւնը, որուն առջեւ խնկածմամբ և չ'էնկիզմանի դազանութիւններն իսկ կրնան մանաւ իրապէս:

Դողովին նախագահը, Պր. Տէրմուրնէլ, դառնութեամբ կը հարցնէր, թէ ի՞նչ տէր կրնայ բացատրուիլ այն գայթակղեցուցիչ, անբարոյացուցիչ իրողութիւնը որ խուրճիոյ Սուլթանը անպատիժ կրմնայ միջեւ հիմա, և՛ հակառակ կնքուած դաշնագրութիւններուն և ստորագրուած յանձնառութիւններուն, ամէն շարիք իգործ կը դնէ ամենալիր յանդգնութեամբ:

“Երգարե պիտի բսուի, թէ Լպտիւ Համիտ հզոր ու ծարպիկ միջոցներ ունի և գիտէ դրամով լռեցնել շատերը, և ընդհանուրին զայրոյթը գրգռել ոչ թէ դաժնիքներուն, այլ՝ զոհերուն ընդդէմ: Բայց իր բոլոր գանձերը չպիտի յաջողին տիեզերական խղճմանքը խեղդել”:

“Երեւելան հարցը” կոչուած խնդրոյն բազմամասնութիւնն է որ կընդատէ տակաւին իրաց արդի վիճակին պահպանման, բայց այդ խնդրին անլուծելի՞ է: Տէրմուրնէլն պատասխանը ժխտական է, և ինչ կերպով ալ նկատողութեան առնուի հարցը, ինչ հակառակութիւններ ալ ունենան պետութիւնները, անհնարին է՝ 20րդ դարուն՝ ընդունիլ, թէ Եւրոպայի մէկ մասին մէջ կրնայ գոյութիւն ունենալ քաղաքակրթութեան և բարբարոսութեան հրէշային յարադրութիւնը:

“80 տարիէ իվեր կը քալենք — բայց դէպի ետ: Երբ որ Յունաստան անկախութեան դրօշակը բարձրացուց, ամբողջ Եւրոպան համաձայն գտնուեցաւ: Եւրոպայի օգնութիւններ հասան հարստահարեալներուն: Եւս օր մենք գէնքեր կըմատակարարենք ճնշուածներուն դէմ: Եւրոպայէն է որ դաժնիքները զինուորական ուսուցիչներ կ'ուղեն, և մենք բարբարոսներուն մեղսակիցներն ենք”:

Լտնախօսը կը յիշէ խօսք մը, զոր մէկ օր ըսած էր իրեն մեծ ծերունին, Կլարաթիսն:

— “Հայաստանի համար աշխատեցէք, որովհետեւ Հայաստանը պաշտպանել՝ կը նշանակէ Եւրոպային ծառայութիւն մատուցանել”:

“Եւ Պրանսան ուրիշ ամէն աղէկ նուազ կարող է լուծելուն համակերպիլ: Պրանսան այս խնդրոյն մէջ մէկզի կը դնէ կուսակցական ո՛ր և է պառակտում, ապացուցանելով թէ բոլոր ցրուած ուժերը կրնան միանալ Պրանսային տալու համար իր վսեմ դերը — պաշտպանել զոհերը բարբարոսութեան դէմ”:

Ինքնապէս յետոյ բեմ բարձրացաւ պր. Տընիս Գոչէն, ու կատարեալ յաջողութեամբ ընդգլցեցուցիչ պատկեր մը ներկայացուց քստմեղի դէպքերու, որոնք տեղի ունեցած են Հայաստանի մէջ:

“Հիմա մենք կը գտնուինք շէն ու մարդաշատ քաղաքի մը մէջ, ուր արդի մօթին բոլոր հրաշակերտները տարածուած են. յանկարծ աւաղակներ փողոցները կը թափին, դռները կը խորտակեն, տուններն ու մաղաղաները կը խողպտեն, կը սպաննեն, կը բռնաբարեն, կ'այրեն, կը խողովոցեն, կը թալանեն: Օգոստոսի չի՞ այսպէս մտածել: Ու ահա, 1895 էն իվեր, այս տեսարանը ամէն օր կը կրկնուի թուրքիոյ մէջ, տաճիկ կառավարութեան հովանաւորութեամբ: Բայց կառավարութեանց անարդարութիւնը շատ իրաւացի կերպով ծնունդ կուտայ յեղափոխութեանց: Հատ շանցած Հայաստան կրկին կ'ապստամբի և մենք 96—97 թ. սարսուղի օրերուն և կազմակերպուած ջարդերուն շրջանը վերսկսած պիտի տեսնենք”:

Պր. Տընիս Գոչէն՝ վաւերական իրողութիւններու յիշա-

տակութիւններով, նկարագրեց կոտորածները և աւելցուց, թէ հրամանը Երջուրէն, կարմիր Սուլթանէն կուգար ուղղակի:

Եւրոպային

— Սարգստպան, մարդասպան:

Եւս իրականութեան հանդէպ ինչ՞ պիտի ընէ Եւրոպան, կը հարցնէ Տընիս Գոչէն. — “Պէտք է շարժի ան, պէտք է գործէ և շուտով գործէ, ու ասոր համար պէտք է որ հանրային կարծիքը ճնշում բանեցնէ պետական մարդոց վրայ”:

Կարող Տը Բրէսանսէինն է, որ կուգայ եղական տեսնալ խօսութեամբ մը, Եւրոպայի քաղաքական կացութիւնը պարզելէ վերջ, պատմական թանկագին տեսութիւն մը ընել ամբողջ մակեդոնական հարցին վրայ: Սքանչելի կերպով կը պատճառաբանէ, թէ պէտք է երբեք հայկական հարցը մակեդոնականէն անջատել, այլ՝ երկու երկիրներուն համար ալ անհրաժեշտ է պահանջել այն թէժիմը, որ 1881 ին Բրեսլէան Բուլղարիոյ տրուեցաւ:

“Պէտք է յարգել տալ զաշնագրութիւնները: Օգոստոս պատճառներ ունինք կարծելու թէ յառաջիկայ դարն անհեղապատմաբանութիւն մը պիտի պայթի Սակեդոնիոյ մէջ: Եւրոպան պարտաւոր է այդ հրդեհին առաջն առնել, և պահանջել որ եւրոպական մնայուն յանձնախումբի մը կողմէն թոյլ տալ մը իգործ դրուի Բ. Վրան կառավարութեան վրայ: Պրանսան կրնայ օգտակարապէս գործել, և իր արտաքին գործոց նախարարը ասոր փորձն ունի արդէն: Պրանսան պէտք է աւելն ընէ, և ես վստահ եմ որ Եւրոպան պիտի հետեի անոր”:

Ու ահա Ժօրէսին ձայնը կը գոռայ, կը խառնէ Եւրոպայի ոճրագործ մեղսակցութիւնը՝ Սարգստպանին հետ:

“Բայց, կրտս, Էքսերիի խօսքերը փոխ առնելով, բայց՝ հոս՝ արիւնի հոտ մը կայ զոր Եւրոպայի բոլոր անուշահոտութիւնները չպիտի կրնային ծածկել”:

“Հայաստանի մէջ այդ մեղսակցութեան հետեանքն է այսօրուան ջախջախումը Սակեդոնիոյ, ուր կը պատրաստուի հաւաքական սպանութեանց վերերևումը”:

Եւս խանդավառութեամբ, նոյն անկեղծ ու վեհանք տրամադրութիւններով մեր դասին պաշտպան հանդիսացան նաև Պ. Պ. Լըռու և Լըռու Պօլիէօ, որոնք ծանօթ են արդէն իրենց հայասիրութեամբ:

Բացի տեսնալ խօսութիւններէն, կարդացուցան մէկէ աւելի հեղինակաւոր անձնաւորութեանց նամակները, որոնք ջերմ համակրութիւն մը կ'արտայայտէին Հայաստանի և Սակեդոնիոյ նահատակ ժողովուրդին համար:

Պր. Պէրմըր կը գրէր.

“Սիրով և բոլոր սրտով կը մանաւակցիմ այն ցոյցին, զոր կ'ընէք ինպատ Հայաստանի և Սակեդոնիոյ հարստահարուած ու սրակոտոր ժողովուրդներուն: Լտնն է որ Եւրոպան միջամտէ յանուն քաղաքակրթութեան և մարդկութեան, վերջ մը գնելու համար վայրենութեան և կոտորածի այն տեսարաններուն, որոնք միջին դարու բարբարոսութիւնը կը յիշեցնեն ու մեր դարը կ'անպատուեն”:

“Պէտք է որ հանրային կարծիքի աղաղակը ծանրանայ կառավարութեանց վրայ, պէտք է որ կառավարութիւններն իրարմէ անջատող շահերը մէկ կողմ դրուեն, պէտք է որ քաղաքակրթութեան ժողովուրդներուն հաւաքական ու անդիմադրելի գործունէութեան շարժում մը գոյանայ, ինչպէս եղաւ երբեմն ինպատ Յունաստանի, և մեր օրերուն՝ ինպատ Պուլարիոյ”:

* * *

Եւս միթիւնէն վերջ, Էոսթէէնի մէջ հրատարակուած կը տեսնենք Պ. Տէրմուրնէլն ուղղեալ նամակ մը որ արժանի է մասնաւոր ուշադրութեան:

“Կախին զիւանագէտ” մըն է նամակագիրը, որ՝
ընդունելով հանդերձ թէ Կիրանսան միակ պետութիւնը չէ
որմէ միայն կախում ունեցած ըլլար Լեւեռնան հարցին
լուծումը, ընդունելով հանդերձ թէ միւս պետութեանց
ընդդիմադիր շահերն իրենց արդելիչ դերը կրնան ունենալ
միշտ, արտաքին գործոց նախարարին կը յիշեցնէ թէ կարող
է ան գերակշիռ դեր մը կատարել նոյն իսկ Ռուսիոյ
դիրքը բարեփոխելու տեսակէտով:

“Լ. յս նիւթին վրայ, կը գրէ, յետահայեաց անարկ
մը պիտի լուսարանէ Պ. Տէլքասէն և ցոյց պիտի տայ թէ
ինչ՞ կըստասենք մենք անոր գործունէութենէն:

“Լ. մէն մարդ գիտէ թէ 1896 ին Ռուսիան պատրաստ
էր հայկական խնդիրը ձեռք առնել: Կ. Պոլսոյ ռուսական
գեսպանը, Պ. Մէլիսով, փոքր Լսիոյ և Կ. Պոլսոյ սոսկալի
գէպքերուն վրայ խղճի մտքը և մանրամասնօրէն իր կառա-
վարութիւնը իրազեկ պահած ըլլալու պատիւը կը բաժնէ
Պ. Գանսօնի հետ:

“Պ. Մէլիսով՝ զինեալ միջամտութեան մը կողմնակից
էր՝ ի նպաստ Հայերուն, և Բէթէրսպուրկ մեկնեցաւ՝ այս
միջամտութեան անհրաժեշտութեանը մասին Չարը համո-
զելու նպատակով: Չարը ցնցուեցաւ և համոզուեցաւ:
Երկու զօրութիւններ շարժուն վիճակի մէջ զինուոր հրամաններ
տրուեցան: Պ. Հանօթօն և Իշխան Լօպանօֆ ու իր բարե-
կամներն էին որ արգելք հանդիսացան և կասեցուցին առաջին
շարժումը, բարի տրամադրութիւնը՝ Նիքոլա Բ. ի: Իշխան
Լօպանօֆ կատէր Հայերը՝ զանոնք նկատելով Ռուսիոյ
ներքին գործերուն համար իբր կասկածելի յեղափոխական
տարր մը, զանոնք տխմարօրէն և յանիրաւի ամբաստանելով,
նաև, ‘արտասահման տագնապած յեղափոխական հրատա-
րակութեանց և գրքոյկներու իբր միջնորդ-ծառալիչները՝
Ռուսիոյ մէջ:’

“Գալով Պ. Հանօթօն, իր ընթացքը, մինչև հիմայ,
անմեկնելի մնացած է: Ինչո՞ւ համար կ’ուրանար ան հայ-
կական հարցին գոյութիւնը, ինչո՞ւ նոյնիսկ Լօպանօֆի
մահուընէն վերջ, կարմիր Սուլթանին կողմը բռնեց միշտ,
ինչո՞ւ, երբ Պ. Մէլիսով յաջողած էր Չարը համոզել միջամտ-
ութեան անհրաժեշտութեանը մասին, ինքը՝ Պ. Հանօթօն՝
իր մօտ հրաւիրած էր մէկը, զոր կը ծանօնանք, և որուն
մօտաւորապէս սապէս խօսած էր. — Ինչ, վեհափառ Չարը
իր խօսքը չի՞ յարգեր, ինծի խոստացած էր չի շարժիլ
լնաւ, ու հիմայ կը պատրաստուի՞. . . : Լսեն մը վերջը,
չեմ ըսեր քանի մը տարիէն, ես ինքս բան մը պիտի ընեմ
Հայերուն համար, բայց հիմայ անմտութիւն պիտի ըլլար
բանմը փորձել մենք՝ ոչինչ տեղը՝ տհաճութիւն պատճառած
պիտի ըլլանք Սուլթանին, որ այնքան միտք, այնքան բարի
կամք ու այնքան ազնիւ նկարագիր ունի:”

“Ինչո՞ւ Պ. Հանօթօն այսպէս կը գործէր, ինչո՞ւ ինքը,
իր կողմէն, ամէն բան ըրաւ Ռուսիան առաջ քաշել արգիլելու
համար, զժնդակ առեղծոած, մարդկութիւնը նախատող
ոճի՞ր, որ մշտնջենապէս պիտի ծանրանայ այս չտես քաղա-
քագէտին վրայ: Բէթէրսպուրկի մէջ, պատերազմի կու-
տակիցները զայրացան՝ այս անգամ իրաւամբ՝ թուրքիոյ
առջև այս ընկրկումին համար: Եւ պէտք էր լսել ինչ
որ կ’ըսուէր, Պ. Հանօթօն մասին, թէ՛ Բէթէրսպուրկ և
թէ՛ նոյնիսկ Բարիդի ռուսական գեսպանատան մէջ:

“Հիմայ Ռուս կառավարութիւնը՝ հակառակ Լստրիոյ
հետ իր գործակցութեան՝ տատամտտ է և պիտի ընդունէր
աւելի զօրեղապէս գործել: Պ. Տէլքասէն դերը կրնայ
Հանօթօն ամօթալի դերին հակառակն ըլլալ, կրնայ ան
Ռուս արքունիքին ներշնչել կորովը որ կը պակսի անոր,
կրնայ ան Ռուս կառավարութեան հաղորդել դարունէն
առաջ փութով գործելու եռանդն ու հաստատամտութիւնը:

“Պ. Տէլքասէն կացութեան մարդն է, ու կ’ըմբռնէ՞

այն դերը, զոր կարող է կատարել մարդկութեան համար,
ի պատիւ իրեն, ի պատիւ մանաւանդ Կիրանսայի: Իրեն կը
մնայ ցոյց տալ:”

ԲԵՆԵՔԵԼԵՆ ԸՄԻՍԸ

Սակեգոնիոյ շուրջ

Լմաներէ իվեր Եւրոպայի քաղաքական շրջանակները՝
արեւելեան հարցին վերերեւման վտանգին երկիւղով կը տազնա-
պին: Լմենքն ալ ջղային արտակարգ գրգռումով կը փոխէին
պաշտաններուն վրայ կուտակուած չարագուշակ ամոլները, ինչ-
պէս նաև հիւսիսային երկու հզօր կայսրութեանց, Լստրիոյ
և Ռուսիոյ համագործակցութիւնը, որ 1877 յիշեցնելու
համեմատութիւններն սկսաւ առնել:

Ենթադրութիւններ իսկ եղան, թէ այս անգամ կուս
Լամստօֆի յանձնուած ըլլայ արտակարգ առաքելութիւնը
պր. Սիւմարօքօֆին, որ՝ քառորդ դար առաջ՝ Պօնա—Հեր-
սէքի գրաւման համար յաջողեցաւ աւստրիական կառավարու-
թեան համաձայնութիւնը շահիլ:

Լամստօֆի ճամբորդութիւնը և ընթացիկ ծրագրի
մը պատրաստութեան լուրը հզօրապէս նպաստեցին Սակեգոնիոյ
մէջ մտքերը գրգռելու և փոթորիկը շղթայազերծելու:

Թիւրք կառավարութիւնը կարծես պատերազմի մը նա-
խընթաց կը գտնուէր: Բնդհ. Սպարտակոյի պետը Լստէմ
բաշա՝ ու նաև եւրոպական թուրքիոյ զօրագնդին բոլոր հրա-
մանատարները՝ ուղղակի և անմիջական հաղորդակցութեան
մէջ էին պաշտին հետ:

Սէկդի թողով կարգ մը կարեւոր պատրաստութիւն-
ները, Սուլթանը՝ ուղած վայրկեանին՝ պիտի կրնար իր տրա-
մադրութեան տակ ունենալ 128 գումարտակ՝ ռէտիֆներու,
որոնք ասիական նահանգներէն պիտի գային, ամէնքն ալ
ծարաւի աւարառութեան վայելքներուն, որոնցմով յղիացան,
քանի մը տարի առաջ, Հայաստանի գրեթէ բոլոր քաղաքնե-
րուն ու գիւղերուն մէջ, անխոր:

Լստիւլ Համիտ լուրջ մտահոգութիւն մը ունեցաւ մա-
նաւանդ Պուլխարիոյ նկատմամբ, ուր գաղթական մակեդո-
նացիներու ահաբէն զանգուած մը կայ, և կը հաստատուի,
թէ իշխանապետութեան բանակին մէջ, 2500 օֆիսէրի վրայ,
1000 էն աւելին մակեդոնական ծագում ունին և բնականաբար
չեն կրնար ծայրայեղօրէն հանդուրժել իրենց արեւակիցնե-
րուն՝ այնքան վայրագ ճնշումներու տակ՝ չարաչար ջախ-
ջախումը:

Երկիւղը կարծուածին չափ հիմնաւոր չեւաւ սակայն:
Սէկնայի և Բեդերսպուրկի կառավարութիւնները՝ իրենց
յուսադրութիւններուն հետ՝ կիսաքօղ սպառնալիքներով
հրաւիրեցին Տանէֆի նախարարութիւնը որպէսզի աղու-
միջոցներ ձեռք առնէ՝ պուլխարական հողին վրայ մակեդոնա-
կան ո՞ւ և է շարժում, ո՞ւ և է յեղափոխական կաղմակերպու-
թիւն կատարելապէս զսպելու համար: Չարին հաճելի չէր
որ Սօֆիան մակեդոնական շարժումին հսկէ և անոր ուժ տայ,
ո՞ւ և է չափով:

Սլեկարծուէր թէ պուլխար նախարարութիւնը՝ եթէ փորձէ
փախտականներուն առջև իր սահմանները փակել կամ յեղա-
փոխականները ձերբակալել՝ յարդի շեղի մը պէս պիտի
աւլուի:

Տանէֆի կառավարութիւնը սակայն բուռն միջոցներ
փորձեց ու մակեդոնական շարժումին ամէնէն աւելի աչքի
զարնող պարագլուխները ձերբակալեց: Թիւրքօ Պուլխար

սահմանադրված բազմաթիվ անցքերուն վրայ հաստատուած պահանջները շատ աւելի զօրացուց, այնպէս որ ճշմարիտ զինուորական շղթայ մը կազմուած է պալքաններու հաւաքային լեռնագօտին ամբողջ երկայնքը, Վէօսթէնտիլէն մինչև լճնօփօ Սէմէնի շրջականները:

Կառավարութեան այս քայլը որուն դէմ, սկիզբէն, ոչ մէկ նշանակելի ընդդիմութիւն ցոյց տրուեցաւ՝ հետզհետէ սկսած է սակայն ժողովրդային բուռն դժգոհութիւն մը և զայրոյթ առաջ բերել:

Պր. Տանէֆ այն համոզումն ունի, թէ կրնան ծանր հետևանքներ արտադրուիլ, եթէ զիւանապետ քաղաքականութեամբ մը, որքան հնար է, պաշարելով լեռնային ուղղութիւն շարունակ հանրային մարքին: Ու կառավարութիւնը՝ երբ մէկ կողմէն մակեդոնացի յեղափոխականներուն դէմ խտուածութիւններ իզորձ կը դնէ, միւս կողմէն, բուռն կերպով կ'աշխատի ամէն պատահականութեան պատրաստ վիճակի մէջ զննել ամբողջ բանակը:

Իրարանցումը կառավարական շրջանակներուն մէջ միայն սահմանափակուած է: Մակեդոնիոյ մէջ, և Մակեդոնիայէն դուրս, յոյները, քուցովալքները, ալքանացիները՝ բոլորն ալ, ահագին շփոթութիւններ կ'ուզեն առաջ բերել և կ'աշխատեն պուլկար մակեդոնացիներուն ամէն մէկ յեղափոխական քայլին դէմ խոչընդոտ յարուցանել:

3000 թուով ալքանացիներ՝ անշուշտ արտաքին թելադրութիւններով՝ Իւթք քաղաքը գրաւեցին՝ մակեդոնական բարենորոգումներուն դէմ բողոքելու պատրուակով: Ըսոնք՝ ազգային ո՛ր և է ծրարի իրականացման հետապնդելէ հետո՝ միակ իղձ մը ունին, որ է պահպանել իրենց առանձնաշնորհումները և առաջ տանիլ իրենց ներքին ատելութիւնները: Մակեդոնիոյ համար ալքանացիները՝ Հայաստանի քիւրտներն են, որոնք կը ձգտեն միշտ անպաշտպան ժողովուրդը կողոպտելու իրենց ապստամբութիւնն ընդարձակել:

Յոյները՝ որոնք մեծ յաւակնութիւններ ունին Մակեդոնիոյ վրայ՝ չափազանց մտայնոյց վիճակ մը ունին վախճալով, թէ ան ալ, վերջապէս, Բուսեյեան Բուսեյի բազմին կ'արժանանայ:

Լճէնքի համալսարանին պետը և միանգամայն «էլէն-նիսմօս» հայրենասիրական ընկերութեան նախագահը՝ պր. Վաղաղլա, վերջերս, մակեդոնական հարցին վրայ շարք մը բանախօսութիւններ ունեցած է և ճիգ կը թափէ եզրակացնելու, թէ մեծն Լըքսանդրի և Բրիտանիոյ Երկրին մեծագոյն մասին մէջ հեղինականութիւնը՝ մինչև այս օր՝ գերակշիռ ազդեցութիւն մը ունի և, հետևաբար, անհրաժեշտ է որ, մակեդոնական հարցի կարգադրութեան միջոցին, այս պարագան լըքսէն նկատողութեան տուուի:

«Սօֆիայի կառավարութիւնը, կրնէ Պր. Վաղաղլա, միակ և զլեւուոր շահ ունեցողը չէ Մակեդոնիոյ մէջ: Եւ յետոյ, հոն, միւս ժողովուրդները՝ սլաւ բրօքականտին դորձակալ մը կը նկատեն Պուլկարին:»

Համահեղինականութեան գոմիթէները նոյնպէս գործի վրայ են: Թեւալիոյ մէջ յունական խումբեր կը կազմակերպուին՝ որոնց նպատակն է Մակեդոնիա մտնել և, պուլկար ապստամբութեան մը պարագային, յոյն բնակչութիւնները պաշտպանել: Վիւս վերջերս, Լճէնքի մէջ, մակեդոնացի յոյներ ու քուցովալքներ՝ միմիկ մը գուժարած են ու հաւաքաբար կը բողոքեն այն տարածաշրջաններէն, որոնք թէ մակեդոնացիները դէպի Պուլկարիա կը դարձնեն իրենց աչքերը՝ նկատելով զայն իր նախնականական ազատարար մը: Իրենց քուճարկած օրակարգին մէջ կը յայտարարեն իսկ թէ ամբողջ Մակեդոնիան՝ հակառակ համապաշտականութեան բրօքականտին խորամանկութիւններուն՝ իր աչքերը դարձուցած է դէպի Լճէնք:

Ես բոլոր վերջումներուն մէջ, Մակեդոնիոյ դժ-

բաղդութիւնը չէ երբէք որ մտահոգութեան առարկայ դարձած է: Համահեղինականութեան տենչանքներն են որ զլուս կը բարձրացնեն և որոնք օրթօօքսութեան շահերը հանրային փրկութեան գաղափարէն և հասարակաց բարիքէն վեր դասել կուտան դժբաղդարար:

Temps կ'ազդարարէ, թէ հեղինակները՝ յունաստանցի կամ մակեդոնացի՝ վրդովելու իրաւունք չունին: «Եւրոպան ո՛ր և է կամահաճութիւն չպիտի ունենայ, այլ ընդհակառակը, անոնց համար, — ով ալ ըլլան — որոնք պիտի յամառին դժուարին կացութիւն մը շահագործել, և պիտի ուզեն պղտոր ջուրի մէջ ձուկ որսալ:»

Տարակոյտ չի կայ որ Սան Սթեֆանօյի դաշնագրին պայմանագրած Սեփ-Պուլկարիան՝ Վանուրէն մինչև Ուլմպոս և Սեփ-Պուլկարի մինչև Պոլկար հայրենասէրներուն երազը կը մնայ միշտ: Բայց անուրանալի է, թէ մակեդոնական շարժումին ամենէն հեղինակաւոր պետերուն նպատակն է եղած Մակեդոնիան դարձնել ազատ երկիր մը, որ պատկանի ինքն իրեն, անխորժ հոն բնակող բոլոր ազգութիւններուն:

Եւ ակներե և որ, հակառակ ամէն դժուարութեանց, ապստամբական շարժումը ահագին հող գտած է:

Սեփական կարևոր թերթի մը լրագրիցը՝ նոր տեսակցութիւն մը ունեցած է Պր. Սթեֆանօյի հետ, որիւր տան մէջ բանտարկուած կը մնայ և որ յայտարարած է, թէ՝ «ոչ որ պիտի կրնայ զիմադրել մակեդոնական հոսանքին: Երբ ժամանակը հասնի, 50,000 մակեդոնացի պուլկարներ, թուրքիոյ սիրուն, ձեռք առնուած զինուորական մշտնա ժողովուրդներուն հակառակ, Մակեդոնիա պիտի խուժեն ու պիտի կրնան հոն անմիջապէս զինուիլ: Մակեդոնիան ընդհանուր ապստամբութեան կը պատրաստուի և ծանուցուած բարենորոգումները՝ իրենց ոչնչութեամբ՝ այդ ապստամբութիւնը փութացնելու միայն պիտի ծառայեն: Մակեդոնիան խաղաղեցնելու մէկ մեջոց մը կայ:—Վաղաղլա, թէ հոն գերիշխանութեամբ տերապետող ցեղ գոյութիւն չպիտի ունենայ և բայաններն ու լիւրքերը հաւասարութեան նոյն գծին վրայ պիտի դրուին, որովհետեւ միւսիլմաններուն կողմէն իզորձ գրուած ահապարտութիւնը՝ կառավարութեան կամայականութիւններէն աւելի խիստ է: Եթէ այս ողբով չեն ըլլար բարենորոգումները, ամէն ջանք իզուր է: Եսկէ զատ, մակեդոնացիները՝ առանց նոյն խել իրենց զլուսը գոմիթէներ ունենալու՝ պիտի գիտնան, թէ ինչ՝ պարտին ընել, և պիտի ընեն:»

Հեղափոխականութեան տեղեկագիրները ցոյց կուտան արդէն, թէ մակեդոնական գոմիթէները՝ հակառակ ձմրան խտուածութեան՝ արտասովոր գործունէութիւն մը ունին, մասնաւորապէս Մանասթիրի վերայէն մէջ: Սոյսօտա հաւաքովին հրամանատարութեան տակ կը գործեն իրականութիւնը: Տրոսախումբեր: Եւ Սարաֆօլ՝ որ մակեդոնական շարժումին ամենէն զօրաւոր ջոկերէն մէկը նկատուած է՝ մակեդոնիոյ լեռներուն մէջ կը գործեն նոյնպէս, 3000 հոգիներէ բաղկացած ստուար հրոսախումբերով:

Սուսիան կը շարունակէ պալքաններուն մէջ հանդարտութիւնը պահելու իր ազդեցութիւնը: Բեդրասպուրկի հառաքէ օֆիսէլը հրատարակած է նոր պաշտօնական ազդ մը, ուր յստակօրէն բնութեւն է, թէ «Պալքանեան կառավարութիւնները, որոնք՝ շնորհիւ Սուսիոյ զօհողութիւններուն՝ անկախ գոյութիւն մը կը վայելեն, ամենէն ապահով եղանակով կրնան վստահ ըլլալ կայսերական կառավարութեան անդրդուելի հաստատամտութեան վրայ: Բայց պէտք չէ մոռնալ որ Սուսիան չպիտի զօհէ իր զաւակներու արիւնին մէկ կաթիլն անգամ, եթէ սլաւ կառավարութիւնները՝ ժամանակին իրենց տրուած իմաստուն խորհուրդներուն հակառակը գործեն, և պալքանեան թերակղզիին մէջ գոյու-

թիւն ունեցող իրաց վիճակը բուռն և յեղափոխական միջոցներով փոխել որոշեն:»

Եւ Պալիարիոյ նախարարապետը նոյն ոգւով կըխօսի իր ժողովուրդին, կըզգուշացնէ ապստամբական շարժումներէ և խորհուրդ կուտայ սպասել ընթացիկներու ելքին:

«Եթէ, կ'ըսէ Պր. Տանէֆ իր վերջին ջըջարեականին մէջ, եթէ մակեդոնացի պուլիարները այս խորհուրդներուն չանսան, ամէն պարագայի տակ ո՛ր և է յոյս թող չիղնեն Պալիարիոյ վրայ:

Կ. Պոլսոյ Լատինական և Ռուսական գեսպանները՝ վերջապէս, ամսոյս 21-ին, թիւրք կառավարութեան ներկայացուցին բարենորոգումներու ծրագիր մը, որ Սուլթանին ո՛ր և է մէկ զիւրազգայութիւնը վերաւորելու բնոյթ մը չունի բնաւ, և շատ աւելի չափաւոր բան մըն է, քան նոյն իսկ Լատին և Ռուսիոյ իրաւունք, զոր տրւած էր վերջին գեղատեսիլը ամսոյն սկիզբը: Լատին մազի չափ չիխախտիր վեհապետական ծայրագոյն իշխանութիւնը Սուլթանին, որ առարկութիւն մը իսկ փորձած չէ, և Կ. Պոլսէն պաշտօնական հետադիմը կըծանուցանէ, թէ արտաքին գործոց նախարար թէֆիկ բաշան իր վեհապետին հաւանութիւնն հաղորդած է Լատին-հոգարական գեսպան Պ. ար Ալիսին և Ռուսական գեսպան Պր. Օլեքսիեւիին:

Լատին զրոյց կըշնչի, թէ հաւանականաբար Մակեդոնիոյ ընդհանուր կառավարիչ պիտի նշանակուի Սալոնիկի վարին, Գիւնթի բաշան:

Բայց եթէ ընդունինք իսկ թէ վարչական և ֆինանսական այդ մէկ քանի աննշան փոփոխութիւնները պիտի կրնան Մակեդոնիոյ տառապանքը, գէթ աստիճան մը, մեղմացնելու նպատակն անհրաժեշտ է որ պետութիւնները խօսքէն գործի անցնին շուտով, որովհետեւ տակաւին ո՛ր և է լուրջ ապահովութիւն չկայ, թէ նոյն իսկ այդ վտիտ ծրագիրը ճշգրտորէն գործադրութեան պիտի դրուի, քանի որ գիտենք թէ ինչ կ'արժէ դահլիճի մը խոստումը:

Մակեդոնական Գամիթէները՝ շատ իրաւամբ՝ բնաւ գոհ մնացած ըլլալ չեն թուիր և զինեալ ապստամբ իրենց պատրաստութիւնները կըշարունակեն առաջ առնել: Հիմա, նորէն, սահմանադրութիւն, Տիւրքիոյ կողմէն, Ռիւի շրջականները, մեծ թուով հրոսակները հաւաքուած են:

Պէտք է ուրեմն Պարլամենտը հորիզոնէն ամպերը ցրուած նկատել — կարելի չէ հաստատական պատասխան մը տալ առ այժմ:

Բարիկեան կարևոր թերթերը՝ գրեթէ միաձայնութեամբ կ'ընդունին, թէ այս պահուս, եթէ իրապէս կ'ուզուի ընդհանուր տակնուվրայութեան մը առաջին առնել, պէտք է որ, Մակեդոնիոյ համար, գոնէ 1882-ի սահմանադրութեան և 1896-ի իրաւունքներուն համարժէք, լուրջ և ամբողջական ծրագիր մը պատրաստուի անյապաղ, ու հայաստանի մէջ, առնուազն 1896 մայիսի 26-օրէն համապատասխան բարեկարգութիւններ իգործ դրուին:

Տեղի 'Նիւ-ը' «Թուրքիէ բարենորոգում» կ'անուանէ առարկայական այդ առաջարկները և առհասարակ անգլիական մամուլը՝ չարիքին միակ ու արմատական դարմանումը ինքնավար Մակեդոնիա մը ստեղծելուն մէջ կըգտնէ և ընդհանրապէս յոռետես կ'երևայ այդ կիսկատար միջոցներով ձեռք բերել ուղղուած վիճակի արդիւնաւոր աւականութեան մասին:

ԼՈՒՐԵՐ

ՀԱՅԵԿԸ ԵՒ ՄԻՒԼԹԱՆԸ. — Մանաւոր հրաւերով, կը դրէ թաշնդ և Կ. Պոլսոյ թղթակիցը, հայոց պատրիարքը երէկ Պալատ հրաւիրուեցաւ Սուլթանի կողմէն: Նորին Ս. հաւատարմութիւնը ուկեղրութեան ընդունեց հայոց պատրիարքը խորին մաւրմութեամբ. իր ուրախութիւնն յայտնեց զինքը կրկին ողջ առողջ տեսած ըլլալուն և յայտարեց թէ սաստիկ ցաւ զգացած էր՝ իր կեանքին գէմ՝ եղած փորձին լուրը առնելով: Պատրիարքը շնորհակալութիւն յայտնեց Սուլթանին, և այս անգամ յիշեցուց թէ այն իրաւունքը, որոնք հայոց վիճակը պիտի բարւոգէին չեն գործադրուած տակաւին: Սուլթանը՝ ի պատասխանի՝ ապահովեց Պատրիարքը թէ անվիշապէս միջոցներ ձեռք պիտի առնէ զանոնք գործադրել տալու համար:

ՄԱԿԵԴՈՆԱԿԱՆ ԵՒ ԹՈՒՐԵ ԶԻՆՈՒՈՐԵՆԵՐՈՒ ՄԻՋԵԿԵՒ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊՈՒՄ՝ Կ. ՊՕԼԻՍ. — Սիւլթանի գործակալութիւնը հետեւեալ կը հաղորդէ փետր. 25 թուականաւ.

Բերա՝ թագ-Բաբարան կոչուած թաղը՝ խուճապի հասնող վիճակ մը ունէր երկուշաբթի օր ընդհանուր մը հետեւանքով, որ տեղի ունեցաւ թուրք բոլաներու և խումար մը մարդոց միջև, որոնք ամրապակուած էին տան մը մէջ:

Հասա մը մեկնութիւններու և խօսակցութեանց նիւթ հայթայթած է այս պատահարը: Լայկ մասին երկու տեսակ զրոյց կը շնչի: Պաշտօնական տեղեկագրութեան նայելով՝ յիշեալ խումար կը բաղկանար տասը սովորական գողերէ, որոնք տանէ մը իվիր կը փնտռուէին բոլաններու կողմէ քաղաքին ու արուարձաններուն շատ մը կողմերը: Միւս զրոյցը այն է թէ այդ մարդիկը կը պատկանէին մակեդոնական յեղափոխական խումարի մը, որ եկած է գործողութիւններ սկսիլ Պոլս: Ինչ որ գլխաւորաբար կը հաստատէ այս վերջին զրոյցը սա պարագան է թէ մարդիկը զինուած էին բոլոր և ունէին առատ աքաղաղ: Պէտք է նկատել նաև թէ անոնք յամառօրէն գեմադրեցին անձնատուր ըլլալէ առաջ, ինչ որ՝ գաւառներու մէջ՝ մակեդոնացի հրոսակախումբերուն ընդհանուր մեծ զինուոր յատկանիւր կը կազմէ:

Մարդիկը մերժեցին անձնատուր ըլլալ, և սկսան պատահաններէն ատրճանակի հարուածներ տեղալ բոլաներու վրայ: Քիչ վերջը՝ Քասրմաֆաշլիի նաւարանէն ծովային զինուորներու խումար մը հասաւ, և անվիշապէս զորագունդեր զբուեցան Ալաթա Սէրայի պահակախոցէն գէպի ընդհանուր վայրը: Պաշարուածները շարունակեցին կրակ ընել զինուորներուն վրայ, որոնցմէ շատերը վիրաւորուեցան: Օյնուորները անվիշապէս պատասխանեցին իրենց Մամլիններով և Մաղէրներով: Հրացանաձգութիւնը առնել մը տեղեց: Սկիզբապէս զինուորները յաջողեցան ներս մտնել: Վիճակը զրոյցները, որոնցմէ եօթը վիրաւորուած էին կռիւն մէջ, ձերբակալուեցան ու պահակախոց տարուեցան: Ըհազին ամբողջ մը կեցած կը գետէր այս ընդհանուր: Այսին նաև բազմաթիւ մահացեալներ, որոնք բիրտով ու կացիններով զինուած ու եկած էին:

ԼԻՍՏՐՈՒՈՒՍԿԱՆ ՆՕՐԱՆ. — Հետեւեալ բնագիրն է Լատին-Ռուսական նոթային, օր փետր. 21-ին ներկայացուեցաւ Բ. Գրան.

«Լատին-հոգարական և Ռուսական կառավարութիւնները՝ Սելանիկի, Գոսովայի, և Մանասլըրի վիլայէթներուն մէջ առնել մը ի վեր՝ պատահած անկարգութեանց պատճառները վերցուած տեսնելու անկեղծ փափաքէն մղուած՝ համաձայն են, թէ այդ նպատակը ձեռք կրնայ բերուիլ միայն գործադրութեամբը բարենորոգումներու, որոնք ձգտին բարեկարգել յիշեալ վիլայէթներու բնակչութեան վիճակը:

«Ի. Պարան կողմ» վերջերս՝ Կ. Պոլսոյ Գեոսպաննի-
րուն ուղղուած յայտարարութիւնները կը ցուցնեն, թէ
()սմանեան Առաքարութիւնը ինքն իսկ ընդունած է
անհրաժեշտութիւնը միջոցներ խորհելու, օրէնքի աղբիւր-
թիւնը աւելցնելու և զեղծումները զսպելու համար :

Եւս նպատաւոր տրամադրութիւնը ի նկատի ունե-
նալով հանդերձ, Լատար-Հունգար և Սոս Առաքարութ-
իւնները կը խորհին, սակայն, թէ յիշեալ գաւառներու
հանդարտութեանը և բարեկարգութեանը համար կարեւ-
րագոյն պիտի ըլլայ լրացնել՝ վերջերս ծրագրուած կար-
գադրութիւնները, և՛ համապատասխան այդ նպատակին,
անոնք համաձայնութեան մը եկած են՝ ()սմանեան Առա-
քարութեան անհրաժեշտաբար յանձնարարելու գործադրու-
թիւնը այն մէկ քանի միջոցներուն, որոնք հետեւեալներն են.

«Ընդհանուր Վննիչին վստահուած պաշտօնին յաջ-
ողութիւնը ապահովելու համար, անկա պիտի շարունակէ
պահել իր պաշտօնը, նախագէս որոշուած տարիներու
շրջան մը և՛ այդ շրջանը աւարտելէ առաջ՝ ետ չի պիտի
անշուի իր պաշտօնէն, առանց՝ այդ մասին՝ Պետութեանց
գաղափարը կանխաւ աւելուած ըլլալու : Ենկա հեղինա-
կութիւն պիտի ունենայ, այն պարագային երբ բարե-
կարգութեան պահպանումը այնպէս հարկադրէ, Այսերական
կառավարութեան զինուորները գործածել, առանց միշտ
զիմում՝ ընելու Անդրոնական Առաքարութեան : Պիտի
պահանջուի Ա լալիներէն ճշդիւ համակերպիլ իր հրահանգ-
ներուն :

«Իօրինակութեան և ժանտարմոյի վերակազմութեան համար,
()սմանեան Առաքարութիւնը պիտի օգտուի օտար փորձա-
գէտներու ծառայութիւններէն : Ժանտարման պիտի բաղ-
կանայ Վարիտոնեաներէ և Սիսիւլմաններէ այն համե-
մատութեամբ ինչ համեմատութիւն որ կայ երեք տարբեր
վիլայէթներու քրիստոնեայ և միւսիւրման բնակչութեանց
միջև : Գիւղերու բօլիսները Վարիտոնեաներ պիտի ըլլան
հոն, ուր բնակչութեան մեծամասնութիւնը քրիստոնեայ է :

«Այստեղով որ քրիստոնեայ բնակչութիւնները շատ
անգամ նեղութիւններու և ծայրայեղութիւններու կ'ենթար-
կուին կարգ մը Լանափուտ չարագործներու կողմէն, և
նկատելով որ այս վերջիններու գործած ոճիրներն ու
յանցանքները անպատիժ կը մնան մեծու մոտամբ, ()սմանեան
Առաքարութիւնը անմիջապէս ձեռք պիտի առնէ միջոցներ
վերջ մը տալու համար իրաց այս վիճակին :

«Յիշեալ երեք վիլայէթներու մէջ, վերջերս պատահած
խուլութեանց հետեւեալով, կատարուած բաղմամբիւ ձերբա-
կալութիւնները ընդհանուր հակակրանք մը գրգռած ըլլալով,
()սմանեան Առաքարութիւնը ընդհանուր ներողութիւն
պիտի շնորհէ՝ բաղաքական յանցանքներով ամբաստանուած
ու պատապարտուած բոլոր անձերու, անոնց մէջ նաեւ արտա-
ւանները :

«Տեղական հաստատութիւններու կանոնաւոր ընթացքը
ապահովելու համար, իւրաքանչիւր վիլայէթի մէջ եկամուտի
և ծախքի պիտի ածէ մը պիտի պատրաստուի և գաւառին բոլոր
տուրքերը՝ ()սմանեան Այսերական Պանքայի քանգուղին
տակ՝ նախ և առաջ պիտի յատկացուին տեղական վարչութեան
պէտքերուն, որոնց մէջ է բաղաքական և զինուորական ծա-
ռայութեանց վճարումը : Տասնորդներ հաւաքելու գրու-
թիւնը պիտի փոփոխուի, և մեծաքանակ տասնորդ վարձիք
պիտի ջնջուի » :

ԲԱՐԵՆՈՐՈՂՍԻԱՆՑ ԾՐԱԳԻՐԸ ԵՒ Բ. ԳՈՒՌԸ. —
Երտարին գործոց նախարարը, կը գրէ Սեանսարէ Կ. Պոլսոյ
թղթակիցը, Լատարիոյ և Սոսիոյ գեոսպաննիւրոն յանձնեց
Ի. Պարան պատասխանը, անպայման ընդունելով Սակե-
գոնիոյ բարենորոգմանց ծրագիրը : Հրամաններ արդէն
զրկուած են ընդհանուր Վննիչին Յիշատակագրին տրամադ-
րութեանց գործադրութեանը համար : Ծրագիրը ընդունե-
լու մասին Սոլիմանին ցոյց տուած պատրաստակամութիւնը
հաճելի անակնկալ մը եղած է զիւսնագէտներու, որոնք
շատ չեն հաւատար թէ բարենորոգումները հաւատարմա-
բար պիտի գործադրուին :

ԲԱՐԵՆՈՐՈՂՍԻԱՆՑ Բ. ԳՈՒՐԸ. — Հիւսիս-
տոսական հեռագիրներ կը տեղեկագրեն, թէ Լաքի և
Տիարօֆի Լալայնիացիները Լալալայի քաղաքին մէջ ժողով
գումարելով երդուրնցած են ոգի ի բռնի հակառակիլ
Սակեգոնիոյ բարենորոգմանց ծրագրի գործադրութեան :

ԸՆԴՀԱՆՈՐՈՒՄՆԵՐ. — Սիւանիկէն կը հեռագրեն թէ
թուրք զինուորներու և Պոստո գիւղի բնակիչներուն միջև
արիւնահոգ ընդհարում մը տեղի ունեցած է : Օխուրները
այրած են զիւղին մէկ մասը :

Սաստմիլիզէի մէջ կուի մը տեղի ունեցած է թուրքերու
և Սակեգոնիացիներու միջև : Եօթը մակեղոնացի Պուլ-
կարներ սպաննուած և երեք թուրքեր վիրաւորուած են :

Սանդէ-Էր Կապէնի Սելանիկի թղթակիցը կը գրէ
նոյն թերթին, թէ Սակեգոնական լեռներուն վրայ, և
սահմանագիծին մօտերը զինեալ ընդհարումներն անպակաս
են մակեղոնացիներու և թուրք կանոնաւոր զինուորներու
միջև : Ապցութիւնը ոչ մէկ ատեն այսքան վատթարացած
չէր : Վաղաքներու մէջ իսկ, հակառակ բարենորոգմանց
ծրագրին ընդունուելուն, պաշտօնական ու անպաշտօն աւա-
զակները կը շարունակեն ամեն տեսակ կեղեքում : Եւս
վերջինները, կայսերական պալատը ունեցած իրենց պաշտ-
պաններէն ու բարեկամներէն խրախուսուած, կամայական
կարգադրութիւններ ընելէ, բռնի ու ապօրինի գրամներ
կորուզել չեն դադարի :

Կ. Պոլսէն կը հաղորդեն, թէ Սակեգոնիոյ մասին
թուրք պաշտօնական շրջանակներու յուստեսութիւնը հետ-
եանքն է այն ընդհարումներուն, որոնք տեղի ունեցած են
Սալէշ գաւառին մէջ՝ մակեղոնացի հրոսակախումբերու և
թուրքերու միջև :

Սօֆիաէն և Յիլիպէէն եւրոպական մամուլին հասած
մասնաւոր նամակներն ու հեռագիրները, կը հաստատեն թէ
Սակեգոնիոյ և Պուլկարիոյ մէջ ոչ ոք գոհացում կը
յայտնէ « թուրք բարենորոգմանց » մասին : Վաթիկէնը
արդէն, և և է յոյս դրած չեն երևի բարենորոգումներու
վրայ, և կը շարունակեն զինեալ հրոսակախումբեր զրկել
ամեն կողմ : Բարենորոգումները գործադրուին թէ ոչ,
մակեղոնական խումբերը ընդհանուր ապստամբութեան կը
պատրաստուին : Սակեգոնիոյ անոնք, որոնք սահմանա-
գիծին Սակեգոնիոյ անցնելով խումբերու օրինակին կը
հետեւին :

Սոլիմանի գործակալութիւնը հետեւեալը կը հաղորդէ :

Սէրէս գաւառի հիւսիսային կողմը՝ Պոստո գիւղին մէջ,
ուրկէ շատ մը բնասնիքներ լեռները փախած են, ժանտարմա
մը և հարկահաւաք մը տուէ մը կը մտնեն հարկերը ժողովելու :
Տան մէջ պահուած Պուլկարները սաստիկ կրակ կ'ընեն
ու կը վիրաւորեն զանոնք : Գիւղին պահակները, որոնց

Թիւր վերջերս մինչև հարիւր քսանի հասած է, անմիջապէս կը հասնին, ու կը յարձակին տան վրայ: Ընդհարում մը տեղի կ'ունենայ, որու միջոցին թուրքերէն երեք հոգի կը սպաննուին ու երկու հոգի կը վիրաւորուին, մինչդեռ Պուլիարներէն երեք հոգի կը սպաննուին միայն: Թուրքերը կրակի կուտան տունը, ու այս միջոցին Պուլիարները, ստորերկրեայ նկուղներէ անցնելով, կ'ապաստանին ուրիշ տուններ:

Կը կարծուի թէ այս վերջինները, որոնք ամէնքն ալ զինուած են, և որոնց թիւը եռեսունի կը հասնի, չեն յաջողած տակաւին գիւղէն դուրս փախչիլ, հետեաբար ամբողջ գիւղը պաշարման մէջ է:

Օխուրները ուրիշ երեք տուններ այրած են բէթուլով և խառնաշփոթութիւնը կը տիրէ գիւղին մէջ:

Եւս մասին հասած նորագոյն լուրերը աւելի ծանրակշիռ են: Կը հաստատուի թէ հարիւր հետեակ և քառասուն ձիաւոր զինուորներ զբաղուած են Պրօնտո, ուր թուրքերը տասներկու տուններ կրակի տուած են խումը գտնելու պատրուակաւ:

ՊՕՐԻՍ ՍԱՐԱՓՕՓԻ ԿՈՒՒԻԸ ՍԿՍԱՆՔ — Երբեքն թէ յեղափոխական առաջնորդ Պօրիս Սարաֆօֆ ատենէ մը իվեր յաջողած էր Սակեղոնիա մտնել ապստամբական շարժումը կազմակերպելու համար:

Սակեղոնական Ղոթիթէն Սօֆիայէն կը հաղորդէ, թէ ընդհարում մը տեղի ունեցած է Սարաֆօֆի հրամանատարութեան տակ գտնուող մեծ խումբին ու թուրք զինուորներու միջև Վլատիմիրովօ կոչուած գիւղին մօտ: Խումբը տասը մարդ կորսնցուցած է, սպաննուած ու վիրաւորուած թուրքերուն կորուստը շատ աւելի մեծ եղած է: Սարաֆօֆ յաջողած է լեռը հասնիլ իր խումբին հետ:

ՓՈՒՌԻՍԻՍԻՍՈՒ ՄԻԻՒՆՅԱԼՕՎՍԻԻ. — Սակեղոնական քովթէներու նախկին նախագահ Պ. Միխայլովսքի, որ վերջերս Եւրոպա բրած ճամբորդութենէն յետոյ իր տան մէջ բանտարկուած կը մնար, ազատ արձակուած է՝ երաշխաւորութեամբ:

ՃԱԿԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ. — Տէյնէ Վրօնիլի Վ. Պօլսոյ թղթակիցը հետեւեալը կը հաղորդէ իր թերթին.

Սակեղոնիայէն հասած լուրերուն նայելով, յեղափոխական քովթէներու գործիչները՝ գիշերանց՝ տուններու մէջ կը մտնեն գիւղերը, և մէկ ձեռքերնին սև խաչ մը ու միւսով ատրճանակ մը բռնած՝ ընտրութիւն բնել կուտան գիւղացիներուն կամ մահ, կամ երգնուլ հաւատարիմ մնալու մակեղոնական դատին:

ՄԱԿԵԳՈՆԱԿԱՆ ՀՐՈՍԱՌՈՒՄԲԵՐՈՒ ԱԶԻՒԼԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ. — Սլանիկէն եւրոպական մամուլին հաղորդուած լուրերը կը ցուցնեն թէ մակեղոնացի հրոսակախումբերը կ'աճապարեն բոլոր գիւղերու բնակիչներուն աղաբարեւ որ ժամառաջ խմբովին լեռները քաշուին, մօտալուտ ընդհարումներու ատեն՝ թուրք զինուորներու և պաշտպանութեան կողմէն կատարուելիք ջարդերէն ու թալաններէն աղաւ մնալու համար: Երգէն շատ մը ընտանիքներ, վերահաս խռովութիւններէ ահաբեկած, լեռները ապաստանած են:

ԵԼԼՏԸԶԸ ԻՐԱՐԱՆՅՈՒՄԻ ՄԻՔ. — Վ. Պօլսէն հասած լուրերը արտակարգ իրադանցում մը մասնանիշ կ'ընեն

Եւրոպի մէջ: Ելլանիացի զինուորները, որոնք Սուլթանին անձնապահ գունդը կը կազմեն, սկսած են ըմբոստութեան նշաններ ցոյց տալ և խորապէս վրդովիլ Եւրոպի Ս'ենակեացը: Կ'ըսուի թէ Սուլթանը կասկածած բոլոր աղաւնիացիները ամբարիակել տուած է զօրանոցի մը մէջ:

Ս'իւս կողմէ վերջնականապէս հաստատուած է այն լուրը թէ Եւրոպի ալլանիացի Վալաշներու առաջնորդութեամբ՝ մասնաւոր պատուիրակութիւն մը ճամբայ ելած ու հասած է Ելլանիա, ապստամբած ցեղացիները հանդարտեցնելու նպատակաւ:

ՌՈՒՍԻՆՅԱ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ. — Ս'իւնիլ Լեպլէ Ս'սքուայի թղթակիցը կը գրէ թէ Ռուսիոյ հարաւային և հարաւային արեւելեան զօրագունդերը ատենէ մը իվեր պատրաստ վիճակի մէջ կը գտնուին: Ս'ամուլին արգիլուած է ո՛ր և է յայտնութիւններ ընել այդ մասին: Ռուսիա ամէն պատահականութեանց պատրաստ կը թուի: Որովհետեւ ամբողջ ռուս մամուլը, թէև գոհունակութեամբ կ'արձանագրէ Սուլթանին կողմէն բարենորոգմանց ծրագրին ընդունուիլը, բայց կը պահանջէ նաև որ անոնց դործադրութեանը դէմ գոհարութեանց կամ խռամբագրութեան պարագային, Ռուս Վառաժարութիւնը բռնի ու ժով հարկադրէ իր կամքը և պաշտպանէ Վանուբի միւս կողմը բնակող իրենց ցեղակիցները:

ՆՈՒՐԵՏՈՒՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հնչ. կուսակցութեան կեդրոն. Վանձարանը ստացած է՝
Ելլանիայէն. — Հնչ. մասնաճիւղին միջոցաւ —
Վարսենիկ՝ 4 անգղ. ոսկի: Երա՝ 2 անգղ. ոսկի: Երամ՝
1 անգղ. ոսկի: Հայկ՝ 1 անգղ. ոսկի: Տիգրան՝ 3 անգղ.
ոսկի, համագումար՝ 11 անգղ. ոսկի:

Լեբլէյէ Հնչ. մասնաճիւղերու նահանգ. վարչութիւնէն՝
10 անգղ. ոսկի:

Գիլէյէ Հնչ. մասնաճիւղէն՝ 150 լէվ:
Հարիւրան Վաղարշէն. — Հայրենասէր մը՝ 120 անգղ. ոսկի:
XX՝ 50 անգղ. ոսկի: Ոմն՝ 2 անգղ. ոսկի: Ոմն՝ 2 անգղ.
ոսկի: Համագումար 174 անգղ. ոսկի:

ՆՈՐ ՀԱՅԿ

Թղթակցութիւններ, տեղեկութիւններ և դրամ ուղարկել
հետեւեալ հասցէին.

A. COLBARD—21, Whorlton Road,
Peckham Rye, London, S.E. (ENGLAND.)